

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ**

**А.А.АЛТМЫШБАЕВ атындагы ФИЛОСОФИЯ, УКУК ЖАНА
СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨ ИНСТИТУТУ**

**К.КАРАСАЕВ атындагы
БИШКЕК МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ Д 09.19.591

Кол жазма укугунда
УДК [316.722:316.42] (043.3)

Брусиловский Денис Александрович

**Ааламдашуу шартындагы маданияттардын өз ара ыңгайланы-
шууларынын жана цивилизациялар диалогу**

09.00.11 – социалдык философия

Философия илимдеринин доктору окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2019

Диссертациялык иш Кыргыз-Россия Славян университетинин илимдин философиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий консультанты:

Ажыбекова Клара Ажыбековна

философия илимдеринин доктору, Кыргыз-Россия Славян университетинин дүйнөлүк маданиятты жана диндерди изилдөө боюнча ЮНЕСКО кафедрасынын профессору

Расмий оппоненттери:

Шарипова Эркайым Козуевна,

философия илимдеринин доктору, Ош мамлекеттик университетинин мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу кафедрасынын профессору;

Усекеев Эрмек Жолдошбекович,

философия илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин кыргыз-европа факультетинин бизнес жана коммуникация кафедрасынын профессору;

Карабукаев Кадыркул Шаршеевич,

философия илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун жетектөөчү илимий кызматкери

Жетектөөчү мекеме:

Кыргызстан Эл аралык университетинин философия кафедрасы, дареги: 720001, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Чүй пр., 255.

Диссертациялык иш 2020-жылдын “10”-январында саат 12.00 дө. Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А. Алтымышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институту жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу философия илимдеринин доктору (кандидаты), маданият таануу жана искусство таануунун кандидаты окумуштуулук даражаларын изденүүгө диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.19.591 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек ш., Чүй проспектиси, 265-а.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасында (720071, Бишкек ш., Чүй проспектиси, 265-а.), К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан (Бишкек ш., Тынчтык пр. 27) жана диссертациялык кеңештин: www.fil.kg сайтынан таанышууга болот. Онлайн коргоонун паролю: 256-059-5631

Автореферат 2019-жылдын “10”-декабрында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
философия илимдеринин кандидаты**

Асанов Ж.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын актуалдуулугу. Бүгүнкү күнү баардык цивилизациялардын кризиске кептелүүсүнүн, Чыгыш жана Батыш маданияттарынын кагылышууларынын белгилери барган сайын өргүүдө. Бул көрүнүштүн күбөсү катары экономикалык, финансылык, руханий, саясий, социомаданий кризистерди, эл аралык терроризмдин күч алышы, эл аралык укуктардын эске алынбашын Ирак жана Леванта Ислам мамлекетинин (ИЛИМ) түзүлүшүн, Батыш Европага болгон мигранттардын агымын, Украинадагы кризисти, Россияга каршы Батыштын кабыл алган санкцияларын жана жалпы дүйнөлүк туруктуулуктун бузулушунун натыйжасы катары – каршы санкцияларды айтууга болот. Өзгөчө коркунучтуу бул глобалдык кризистен жана жумушсуздуктан жапа чеккен жаштар арасындагы цивилизациялардын кагылышуу, карама-каршы туруу идеялардын тарашы. Ушуга байланыштуу эл аралык коопсуздук мамилелери ааламдашуу шартындагы цивилизациялык диалогдун актуалдуулугун шарттайт. Ушундан улам цивилизациялардын ортосундагы оң маанайдагы диалогдорунун жана маданияттардын бири-бирине ыңгайланышууларынын идеяларын жана принциптерин жайылтуу жогорку даражадагы мааниге ээ болууда.

Дүйнө жүзүндө жана Кыргызстанда диндердин, маданияттардын, цивилизациялардын диалог маселелери боюнча иштеген эл аралык жана көз карандысыз уюмдардын, кыймылдардын, борборлордун ичинен бизге белгилүүлөрү катары төмөндөгүлөрдү атоого болот: «Маданияттар жана цивилизациялар диалогу» коомдук бирикмесин, «Философиялык глобус» маданияттар аралык диалог борборун, Дүйнөлүк маданий институту (бирикмелери: Кыргыз-Россиялык Славян университети; ыйык Иоанн Богослов Россиялык Православдык университети; Илим жана билим берүү Лейпцигдик Академиясы; Айхштэтт Католик университети; Кыргызстан Муфтияты), Түрк маданияты эл аралык уюмун (Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Өзбекстан, Туркия, Түркмөнстан), Диндер жана маданияттар аралык диалог институтун, Эл аралык межконфессионалдык борборун (Оксфорд, Великобритания), Глобалдык диалог Институтун, Акыйкаттуу дүйнө үчүн эл аралык кыймылын (Куала-Лумпур, Малазия), Ханзада Валида бен Талалдын мусульман-христиандык өз ара алакалар Борборун (Джорджтаунский университет, АКШ), Социалдык агымдар академиясы (Шанхай, Китай), «Абиридүүлүккө чакыруу» фонду (АКШ), цивилизациялар ортосундагы диалог Эл аралык борбору (Тегеран, Иран), Россиялык уюмдар-улуттук баалуулуктар Борбору жана Андрей Первозванный Фонду демилгелеринин негизинде түзүлгөн «Цивилизациялар диалогу» Дүйнөлүк коомдук Форуму (Родос аралы, Греция). Бул өңүттөгү уюмдардын молдугуна карабай цивилизациялар, маданияттар аралык глобалдуу диалогдун жана эл аралык мамилелердин жакындашуусунун алга жылышы ишке ашпайт, эгерде улуттук, регионалдык масштабдарда коомчулуктун ичинде алака түзүүлөрдүн, ыңгайланышуулардын жагымдуу шарты түзүлбөсө.

Иштин актуалдуулугу бүгүнкү күндөгү цивилизациялардын карым-катнаштарында жана диалогунда Чыгыш жана батыштын өздөрүнүн ордун табууга болгон изденүүлөрү менен аныкталат. Борбордук Азия курамына кирген цивилизациялардын диалогу Кыргызстандагы коомдун цивилизациялык, улуттук-жарандык өздүк аң сезиминин калыптануусунун, өзүнүн цивилизациялык тарыхый миссиясына ээ болуусунун жана маданий-цивилизациялык айкалышууларынын шартына айланууда, жалпысынан кыргыз коомчулугунун келечектеги өнүгүүсүнүн ишенимдүү траекториясын тандап алууга мүмкүндүк берет.

Биздин өлкө ЕАЭС, ШКУ, КМШ, БУУ, ОККК, БКУ сыяктуулардын мүчөсү болуп саналат жана Кыргыз Республикасынын жарандык коомунун өкүлдөрүнүн ушул процесстерге тартылышы, айрыкча интеллектуалдык бөлүгү - бул XXI кылымдын чакырыктарына зарыл жана мыйзам ченемдүү жооптор.

Бирок, бардык цивилизациялардын жана ушул түзүмдөрдүн ичиндеги ыңгайланышуу жана диалог жаңы сапатты талап кылууда. Ар кандай чөйрөлөрдө цивилизациялардын ыңгайланышуусунун мүмкүнчүлүктөрүн жана механизмдерин издеп табуу зарыл.

Албетте, эл аралык кызматташтык, тынчтыкты сактоо үчүн күрөшкөн күчтөрдүн бардыгы актуалдуу көйгөйлөрдү талкуулап, алардын чечилишин бирдей негиздейт деп үмүт артуу жаңылыштык болмок. Бирок, биздин планетанын жашоочуларына тиешелүү болгон зарыл маселелер, аларды чечүүгө багытталган иш-аракеттер канчалык көлөмдүү болбосун, эгерде алар бир багытта иш алып барышпаса, анда ийгиликтин жаралбай тургандыгы баарына ачыктан айкын. Тынчтыкты сүйгөн бардык күчтөрдүн дүйнө таанымдарындагы орчундуу айырмачылыктарга карабастан, бул айтылгандар ошол маселелерди чечүүдөгү эң башкы философиялык аргументтердин бири болуп саналат.

Диссертациянын темасы илимий макалаларда жүргүзүлгөн негизги илимий-изилдөө иштери жана ири илимий программалар менен байланыштуу. Тема Кыргыз Республикасынын Улуттук Академиясынын тармактык илимий программасына КР УИАнын А.А.Алтымышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө Институтунун тематикалык планына кирет, Кыргыз-Россия Славян университетинин «Маданияттар жана диндер аралык диалог улуттук коопсуздукту камсыздоонун фактору катары» аттуу приоритеттик илимий багытына жана 2013-2022-жж. карата маданияттарды жакындатуунун Эл аралык он жылдыгы планына жооп берет.

Изилдөөнүн объектиси: маданияттардын ыңгайланышуусу жана цивилизациялардын диалогу.

Изилдөөнүн предмети – ааламдашуу шартындагы маданияттардын ыңгайланышуусунун жана цивилизациялардын диалогун ишке ашыруунун жолдору, механизмдери, мүмкүнчүлүктөрү, өзгөчөлүктөрү, сапаты, айкындуулугу, баалуулугу, маңызы.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациянын негизги максаты болуп ааламдашуу шартындагы маданияттардын

ыңгайланышуусуна жана цивилизациялардын диалогуна социалдык-философиялык анализ жүргүзүү саналат. Коюлган максатка жетүү үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** аныкталды:

1. маданияттардын жана цивилизациялардын коррелятивдик карым-катнашын, алардын салыштырмалуу анализинин маселелерин тастыктоо (методологиялык аспектилер);

2. «диалогдун сапаты» жана «маданияттардын, цивилизациялардын ыңгайланышуулары» түшүнүктөрүнүн диалектикасын ачып берүү;

3. маданияттардын ыңгайлануусунун жана цивилизациялардын диалогунун сапаттуулугунун критерийлеринин бири катары баалуулуктардын айкындуулугун карап чыгуу;

4. ааламдашуу шартындагы адам укугу боюнча цивилизациялардын ыңгайланышуусунун жана карым-катнашынын сапатын аныктоо;

5. маданияттар, диндер аралык ыңгайланышуу жана диалог чөйрөсүндөгү Чыгыш цивилизациясынын спецификасын тактоо;

6. Чыгыш цивилизациясындагы маданияттар аралык ыңгайланышуунун жана диалогдун мүмкүнчүлүктөрүнүн сапаттуу жаңы деңгээли катары Курманжан датканын ишмердүүлүгүнүн жана Ж.Баласагындын илимий изденүүлөрүнүн маанилүүлүктөрүн чагылдыруу;

7. социумдагы Чыгыш цивилизациясынын маданияттар жана диндер ортосундагы диалогдун жаңы маңызы катары Чынгыз айтматовдун философиясын изилдөө;

8. укуктук-маданият, диндер ортосундагы диалог жана ыңгайланышуу чөйрөсүндөгү Батыш цивилизациясынын өзгөчөлүгүн аныктоо;

9. жакынкы чыгыш өлкөлөрүнүн мигранттарынын европалык маданиятка ыңгайланышуу процессиндеги Батыш цивилизациясынын мүмкүнчүлүктөрүн чагылдыруу;

10. ааламдашуу шартындагы Чыгыш Батыш цивилизацияларынын коопсуздугунун жана жашоосунун фактору катары адамзаттын карым-катнашынын жаңы маданиятынын өнүгүүсүн ачып берүү;

11. европалыктардын жана мусулман мигранттардын маданияттарынын бири-бирине аралашуусунун, ыңгайланышуусунун механизмдерин аныктоо;

12. саясий-укуктук, диний-жаштар чөйрөсүндөгү Чыгыш менен Батыштын маданияттар аралык ыңгайланышуусунун жана диалогунун мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун жолдорун тактоо.

Изилдөөнүн ыкмалары жана аппаратурасы: цивилизациялык анализ, синтез, илимий абстракциялоо, жалпылоо, индукция жана дедукция, тарыхый-салыштырмалуулук, формалдаштыруу, абстрактуулуктан конкреттүүлүккө өтүү ыкмасы, аналогия, эксперттик, диалектикалык жана системалык; философиялык жалпылоо ыкмасы жана дисциплиналар аралык мамиле. Типологиялык ыкма негизги болуп саналат, эгерде айрым гана компоненттерди салыштырбай жалпысынан цивилизациялардын сисемалык биримдиги каралса.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы ааламдашуу шартындагы маданияттардын ыңгайланышуусунун жана цивилизациялардын диалогунун маңызын түшүнүүгө тийиштүү кээ бир жалпы теориялык суроолорду чечмелөөнүн өзгөчөлүгүндө камтылган. Айта кетчү нерсе биздин өлкөдөгү диссертациялардын аталыштатырында «диалог» түшүнүгүн «маданият», «цивилизация», «ыңгайланышуу», «ааламдашуу» түшүнүктөрү менен бир байланышта кароо биринчи жолу колдонулуп жатат жана ал геосаясат философиясындагы жаңы багыт болуп саналат. Бүгүнкү күндөгү ыңгайланышуунун жана диалогдун социалдык-геосаясий процесстери төмөндөгүдөй фундаменталдык философиялык категориялар аркылуу изилденген: жалпылык, өзгөчөлүк, жекелик; маңыз жана кубулуш; мазмун жана форма; бөлүк жана бүтүндүк; себеп жана натыйжа; кокустук жана зарылдык; мүмкүндүк жана чындык; сапат, сан, өлчөм, секирик.

Диссертациянын илимий жаңылыгына төмөндөгү учурларды киргизүүгө болот:

- маданият менен цивилизациянын коррелятивдик карым-катнашы жана аларды салыштырмалуу анализинин маселелери айкындалды (методологиялык аспектилер);

- «диалогдун сапаты», «маданияттардын жана цивилизациялардын ыңгайланышуусу» деген түшүнүктөрдүн диалектикасы ачылды;

- цивилизациялардын диалогунун сапатынын жана маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын критерийлеринин бири катары баалуулуктардын айкындуулугу каралды;

- ааламдашуу шартындагы адам укугу боюнча цивилизациялардын ыңгайланышуусунун жана карым-катнашынын сапаты аныкталды;

- маданияттар, диндер аралык ыңгайланышуу жана диалог чөйрөсүндөгү Чыгыш цивилизациясынын спецификасы аныкталды;

- Чыгыш цивилизациясындагы маданияттар аралык ыңгайланышуунун жана диалогдун жаңы деңгээли катары Курманжан датканын ишмердүүлүгүнүн жана Ж.Баласагындын илимий изденүүлөрүнүн маанилүүлүктөрү чагылдырылды;

- социумдагы Чыгыш цивилизациясынын маданияттар жана диндер ортосундагы диалогдун жаңы маңызы катары Чынгыз айтматовдун философиясы изилденди;

- укуктук-маданият, диндер аралык диалог жана ыңгайланышуу чөйрөсүндөгү Батыш цивилизациясынын өзгөчөлүктөрү аныкталды;

- ааламдашуу шартындагы Чыгыш жана Батыш цивилизацияларынын коопсуздугунун жана жашоосунун фактору катары адамзаттын карым-катнашынын жана жалпы маданиятынын өнүгүүсү ачылып берилди;

- европалыктардын жана мусулман мигранттарынын маданияттарынын бири-бирине аралашуусунун, ыңгайланышуусунун механизмдери айкындалды;

- саясий-укуктук, диний – жаштар чөйрөсүндөгү Чыгыш менен Батыштын маданияттар ортолук ыңгайланышуусунун жана диалогунун мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун жолдору тастыкталды.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү.

Жүргүзүлгөн изилдөө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграциялык кызматтын, Кыргыз Республикасынын эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин, Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин, Кыргыз Республикасынын тышкы иштер министрлигинин, Кыргыз Республикасынын маданият, маалымат жана туризм министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу диний иштер боюнча Мамлекеттик комиссиясынын илимий кызматкерлерине, адистерине, укук коргоо кызматкерлерине жана органдарына, саясий жетекчилерге, журналисттерге, жаштар коомчулуктарынын лидерлерине, коомдук бирикмелерге жана уюмдарга пайдалуу. Илимий иштин негизги жоболору жана жыйынтыктары эл аралык саясаттын теорисында жана практикасында, диний туризм, диний экстремизмге каршы туруу боюнча окуу процесстеринде курстарды окуу жана иштеп чыгуу, ошондой эле, толеранттуулуктун калыптануусунда колдонсо болот. Андан сырткары диссертациянын айрым жыйынтыктарын социалдык философия, маданият философиясы, укук философиясы, туризм философиясы, адабият философиясы, саясий маданият, маданият аралык коммуникация, уюштурулган маданиятты башкаруу, социалдык психология, диндин тарыхы, диндин антропологиясы, диндин философиясы, дин психологиясы, диний социология, илим философиясы, Орто Азия жана Сибир түрк тилдүү элдеринин маданиятынын теориясы предметтери боюнча да пайдаланса болот. Диссертациянын материалдарын жалпысынан алганда эл аралык, ошондой эле маданияттар жана диндер аралык маселелер боюнча Кыргызстандын мамлекеттик саясатын иштеп чыгууда колдонууга болот.

Коргоого сунушталган негизги жоболору:

1.Баардык категориялар дайыма кыймылда, өнүгүү жолунда болушат,айрым учурда кеңейет же солгундай түшөт. Дал ушундай өнүгүү «маданият», «цивилизация», «социум» категориялары үчүн мүнөздүү. Ошондуктан аларды төмөндөгүдөй кароо сунушталат: биринчиден, алар мазмуну жагынан дал келишет, натыйжада бири-бирине синоним катары колдонулат, башкача айтканда булар эң кеңири түшүнүктөр болуп саналат. Экинчиден, маданиятты жалпысынан руханий маданият катары түшүнүшүп – өзгөчөлүк катары кабылданат; ошондой эле руханий маданияттын бир бөлүгү болгон – искусство катары түшүнүү менен – бөтөнчөлүккө ээ боло алат. Жогоруда айтылгандай «маданият» түшүнүгү жалпы түшүнүк катары «цивилизация» түшүнүктөрүнө дал келет. Тигил же бул жергиликтүү (улуттук, аймактык) маданиятты анализдеп, баа берүүдө анын калыптануусундагы конкреттүү-тарыхый шартты эстен чыгарбоо зарыл. Изилдөөнүн тарыхый ыкмасынын алкагынан сырткары бүгүнкү күндүн глобалдуу маданиятынын карама-каршылыктарын түшүнүү мүмкүн эмес, анткени, жалпы адамзаттык, улуттук, жамааттык, таптык маданияттардын элементтеринин бири-бири менен жуурулушуусунда жалпылык, жекелик жана өзгөчөлүк категорияларынын диалектикасы өзгөчө мүнөздүү формада ишке ашырылат.

2. Акыркы он жылдыкта «монополярдык» дүйнөдө Чыгыш цивилизациясынын маданияттар аралык диалогго жана Батыш цивилизациясы менен ыңгайланышуу мүмкүнчүлүгү кескин төмөндөп кетти, мындай көрүнүш баардык чөйрөдөгү: экономикада, жүрүм-турумда, саясатта жана укукта либералдык идеологиянын оолакташуусунун алкагында болууда. Буга күбө катары Чыгыш менен Батыштын элдешкис карама-каршылыгын кароого болот, бул өз кезегинде батыш баалуулуктарынын негизинде цивилизациялардын аралашуусуна тоскоолдук жаратып – Ирак, Ливия, Сирия, Афганистан сыяктуу чыгыш мамлекеттеринин талкаланышына алып келди.

3. Тарыхый өнүгүүнүн ар кандай этаптарында Чыгыш цивилизациясы Батыш менен болгон жакындашууларында дайыма сапаты жагынан кадыресе айырмаланган мүмкүнчүлүктөргө ээ болуп келген. Феодализм жана капиталисттик цивилизация доорунда бул процесс жай жүргөн, бирок, ыңгайланышуу ишенимдүү өнүккөн. Мындай оң маанайдагы өнүгүүгө Жусуп Баласагын, Курманжан датка сыяктуу аалымдар менен саясий ишмерлер түрткү болушкан. Цивилизациялардын аралашуусунда социалисттик цивилизация сапаттуу жаңы деңгээлге чыга алган. Ошол эле учурда капиталисттик цивилизация өз жашоосун сактап калуу максатында социалисттик түзүлүштөн жарандардын айрым социалдык кепилдиктерин кабыл алууга аргасыз болгон. Социалисттик цивилизация доорунда эки дүйнөлүк системанын тең салмактуулугун сактап калуу менен маданияттардын ыңгайлашуулары, аралашуулары жетишээрлик жогорку деңгээлге чыккан. Бул абал улуу жазуучу Ч.Т.Айтматовдун жашоосуна, ишмердүүлүгүнө жана философиялык дүйнө таанымына чоң таасир эткен. Натыйжада, XX-XXI-к.к. социумдагы маданияттардын аралашуусунун, диалогунун жаңы маңызын шарттап, социалисттик жана капиталисттик цивилизациялардын ортосундагы диалогго айланды. Ч.Айтматов өзүнүн кайталангыс таланттуу саясий, дипломатиялык ишмердүүлүктөрүнүн жана көркөм чыгармалары аркылуу цивилизациялардын аралашуу процессин глобалдуу масштабка чейин кеңейте алды.

4. Чыгыш цивилизациясынын тарыхында Борбордук Азиядагы социалисттик мамлекеттер, Ислам кызматташтык Уюму жана ЮНЕСКОнун чыгыш аналогу болуп саналган билим берүү, илим жана маданият маселелери боюнча Ислам Уюму өз мезгилинде эл аралык аренада, саясий жана туристтик тармактарды Чыгыш өлкөлөрүнүн ролунун күчөшүнө түрткү боло алышкан. Чыгыш цивилизациясынын ичинде дайыма эки багыттын күрөшү жүрүп келет: биринчиси, Батыш цивилизациясынын баалуулуктарынын үстүнөн исламдын жеңишке жетишүү максатында Европадагы жашаган мусулмандарды кандайдыр бир ички күч же «бешинчи колония» катары колдонуу үчүн батыш коомчулугу менен жакындашууну көздөйт; ал эми экинчиси, Европанын социалмаданий мейкиндигинде исламдын ыңгайланышуусун жана Чыгышты батышташтыруу (вестернизация) процессинин жүрүшүн каалашпайт.

5. Ааламдашуу шартында үчүнчү муундагы мигранттар тарыхый тандоонун алдында турушат: жашоо-тиричилигинин жогорулашы үчүн башка өлкөлөрдү же болбосо баардыгына кайыл болуп өзүнүн этникалык тобун тандоосу зарыл. Эгерде мигранттар мамлекеттин жаңы иденттүүлүгүн четке ка-

гып, жамааттык - үй-бүлөлүк эс тутумду сактап калууга умтулушса, анда «интегралдык тарых» көйгөйү пайда болот: өткөн менен учурдун ортосундагы карама-каршылыктарды жоюу зарылдыгы келип чыгат. Мигранттарды башка коомчулуктарга сүңгүп киришине шарт түзүлсө, анда ыңгайланышуу, аралашуу маселелери келип чыгат. Ошондуктан, азырынча ыңгайланышуу, аралашуу процесстери цивилизациялардын, маданияттардын диалогдорун бүгүнкү күндүн шартына ылайыктап жүргүзүү менен гана ишке ашырылышы мүмкүн.

6. Россия евразиялык мамлекет катары прогресстин, эл аралык укуктун, акыйкаттуулуктун жана Чыгыш өлкөлөрүнүн суверенитеттүүлүктөрүнүн калыбына келүүсүнүн борборуна айланууда. Ал мусулман дүйнөсүнүн суроо-талаптарын жакшы билгендиктен, Чыгыш менен Батыштын жана Азия менен Европанын ортосунда маданий-саясий көпүрөөдө болууда. Россиянын Чыгыш жана Батыш менен болгон өнөктөштүгү бул өлкөнүн евразиялык мүнөзүнө гана эмес, анын тарыхый калыптанган менталитетине жана диний-этникалык курамына да жооп берет.

7. Батыш цивилизациясынын жеке менчикке артыкчылык менен багытталган, тар-индивидуалисттик идеологиясындагы жана психологиясындагы бардыгын өзүнө камтыган кризис Чыгыш цивилизациясы менен кеңири диалогго аралашууга барууга мүмкүнчүлүк бербей жатат. Батыш дүйнөсү Чыгыштын материалдык байлыктарын, жаратылыш ресурстарын басып алуучулук «оорусуна» чалдыккан. Мындай мазмундагы идеологияны ички түзүлүшү жана сырткы көлөмү жагынан да социалдык нукка бурулган коомдун жаңы сапаттуу тибине өтүү менен гана өзгөртүүгө болот. Цивилизациялардын чыныгы диалогу коомдук кызыкчылыктарга артыкчылык берген коомдук менчиктин формасы түзүлгөн учурда гана ишке ашат.

8. Европанын тажрыйбасына таянуу менен региондо мигранттардын саны канчалык көп болсо, территориялдык жайгаштыруу ошончо күчтүү, ошол эле учурда алардын интеграциялык процесстери, ыңгайланышууга, аралашууга болгон каалоолору ошончолук төмөн болот деп кандайдыр бир өлчөмдө ишенимдүү айтууга болот. Батыштагы демографиялык кырдаалды эске алганда, жакынкы учурда мусулман- мигранттардын саны Европанын түпкүлүктүү жашоочуларынан бир нече эсе ашып түшөт, бул өз кезегинде Европанын олуттуу өзгөрүүгө учурашына алып келет. Кандай гана учур болбосун цивилизациялардын ыңгайланышууларынын төмөнкү деңгээли, Батыш жана Чыгыш өлкөлөрүнүн саясий элиталарынын көпчүлүгүнүн полицивилизациялык диалог жүргүзүүгө ниеттенбегендерин – бүгүнкү күндөгү эл аралык мамилелердеги кризис деп түшүнүү зарыл.

9. Чыгыш жана батыштын ортосундагы маданият аралык жакындашуулары жана диалогу цивилизациялардын сакталып калууларынын зарылдыгы болуп саналат, тескерисинче адамзаттын өзүн-өзү жок кылуу коркунучу пайда болот. Ушундай максаттарда адамзаттын жалпы маданиятын, жаштардын кызматташууларын, Чыгыштан Батышка барган мусулман мигранттарынын адаптацияланышын жогорулатуу талап кылууда. Бирок, бул мүмкүнчүлүктөр бүгүнкү этапта өтө эле минималдуу. Батыштын баскынчылык көксөөсү, Чыгыштан өзүн жогору коюу сезими жана технология

чөйрөсүндөгү реалдуу артыкчылыктары Батыштын Чыгыш көйгөйлөрүн чечүүсүнө тоскоолдук жаратат.

10. Евробиримдиктин, АКШ, Европанын ичиндеги карым-катнаштардын бүгүнкү этабындагы маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын мүмкүнчүлүктөрүн жана Чыгыштан Батышты көздөй агылган миграциянын күндөн-күнгө өсүү шартында европа коомчулугу үчүн принципалдуу зарыл болгон илимий-техникалык революциянын кезектеги чакырыгын аныктай ала турган Батыш цивилизациясынын глобалдуу деңгээлдеги бирдиктүү жана ырааттуу программасы жокко эсе. Туруктуу жумуш күчүнө муктаж болгон Европа мигранттардын агымынан баш тарта албай келет. Эгерде мигранттардын биринчи мууну эрежеге ылайык көчүп келүүлөрү жана отурукташуулары менен өлкөдө өздөрүнүн балдарынын о.э. неберелеринин жашоо деңгээлин, социалдык макамын жакшыртууга ири кадамдарды жасашкан болсо, экинчи, үчүнчү муундагы мигранттар деле мына ушундай маанилүү кадамдарды жасашууда, бирок, өздөрү кабыл алган европалык коомчулукта аларды ишке ашыруу солгун мүнөзгө ээ.

11. Цивилизациялардын өз ара адаптациялануусун жашоонун стратегиясы катары, ал эми цивилизациялардын өнүгүүсүн – баардык адамзаттык жана социалдык тирүү организмдердин белгилүү бир эволюциялык рамкада кармалып турушуна мүмкүнчүлүк берип, натыйжада прогрессти камсыз кылган тактикасы деп түшүнүү керек. Бүгүнкү батыш цивилизациясы исламофобияны тышкы саясий парадигмага которуу менен батыш мамлекеттеринин саясатын ислам жана синь цивилизацияларын карама-каршы коюу жолуна өтүүдө. Исламофобия жаңы дүйнөлүк түзүлүштүн жаралышынын зарыл инструментине айланууда. Бул көрүнүш «кансыз согуш» аяктагандан кийинки доордо батыш дүйнөсү менен америкалык коомчулукту зарыл учурларда бириктирүү ниетинде пайда болгон идеологиялык конструкция болуп саналат. Исламофобия – бул өтө тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөлүк системада батыштык жана америкалык өздүк аң-сезимдерди интеграциялоочу стратегия. Бир жагынан, исламофобия Советтер Союзу ыдырагандан кийинки доордо Европа жана АКШнын бийликтери менен саясий элиталарынын атаандашууларынын жемиши болуп саналат. Экинчиден, исламофобия – бул Европа менен АКШнын саясий элиталарынын Чыгыштын материалдык жана руханий маданияттарына каршы күрөшү. Башкалардын территорияларын, байлыктарын, бийлигин басып алуу жана Ирактын, Сириянын, Ливиянын байыркы чыгыш артефактарын жок кылуу – кийин келечекте кимге кайсы территория таандык экендигин далилдөө мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуу максатындагы тарыхты «тазалоо» болуп саналат. Жеңилүүдөн өзүн сактап калуу үчүн – мурунку цивилизациялардын баардык маданий издерин жок кылуу керек. Эгерде башкаруучуда тарыхый эс тутумдун маданияты болбосо, анда анын легитимдүүлүгүнө, мыйзамдуулугуна эч ким ишенбейт.

12. Эгерде Батыштын индустриалдык Чыгыштын салтык цивилизацияларынын оң жактарынын өз ара ыңгайланышуусун ишке ашыра алганда, анда адамзатты дээрлик жогорку социомаданий деңгээлге чыгарып жана баалуулуктардын жакшыртылган гумандуу системасын алууга болот эле. Адам-

затты куткарып калуу бул эң башкы милдет, анткени Европа калкынын курамы боюнча эскирип бара жатат, ал эми Европа мамлекеттери иммигранттарды алар жашап жаткан өлкөлөрдө жаңы коомдук жашоого ыңгайлаштырууга жөндөмсүз болгондугунан көп маданияттуулук саясаты кыйроого учурады, натыйжада иммигранттар өздөрүнүн маданиятындагы үң жакшы элементтерди сактап калууга далалат кылышууда.

Издөнүүчүнүн өздүк салымы. Ааламдашуу шартындагы маданияттардын, цивилизациялардын өз ара ыңгайланышуулары менен диалогун изилдөөдөгү негизги иштелип чыккан илимий жоболор жана корутундулар автордун жеке изилдөөсүнүн жыйынтыктары болуп саналат. Диссертациянын темасы боюнча акыркы 6 жылда РИНЦте жарык көргөн макалалардын саны = 66. Баардык публикациялар боюнча Индекс Хирша elibrari.ru = 10. РИНЦдеги публикациялар боюнча Индекс Хирша = 9.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги теоретико-методологиялык жоболору, практикалык жыйынтыктары жана корутундулары 100дөн ашык эл аралык, республикалык илимий-практикалык конференцияларда, форумдарда, тегерек столдордо, семинарларда автор тарабынан окулуп, апробацияланган. Маданият жана диндер аралык диалог боюнча бүткүл дүйнөлүк форум (Баку, 2015); ЮНЕСКОнун кафедраларынын Академиялык форуму (Баку, 2015); «Форум ученых СНГ, 2015» эл аралык форуму (Москва, 2015); «От конфликта цивилизаций – к диалогу культур» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Бишкек, 2015); «Проблемы современного социума глазами молодых исследователей - VII» VII эл аралык илимий-практикалык конференция (Волгоград, 2015); «Афганистан жана Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү радикализация жана экстремизм» регионалдык конференция (Бишкек, 2015); Республикалык конференция «Религия, политика и право в современном Кыргызстане» (Бишкек, 2015); Эл аралык илимий-практикалык конференция «Образование в поликультурной Центральной Азии» (Бишкек, 2016); Эл аралык жаштар илимий-изилдөөчүлүк конференция «Инновационный потенциал молодежи: глобализация, политика, интеграция» (Екатеринбург, 2016); Эл аралык жаштар илимий-изилдөөчүлүк конференция «Инновационный потенциал молодежи: информация, социальная, экономическая безопасность» (Екатеринбург, 2017, 2018); «Форум молодых лидеров Евразии» (Москва, 2017); V Евразиялык жаштар инновациялык конвент «Диалог во имя сотрудничества» (Санкт-Петербург, 2018) ж.б. Диссертациянын материалдары «Ученые Киргизской Республики» аттуу китептин серияларын түзүүдө колдонулду (диссертант бул китепти чыгарылышынын демилгечиси, тең автору жана башкы редактору, ошондой эле ушул чыгарылыштын маданияттар жана диндер аралык кызматташуу боюнча CD-ROMax, DVD видеофильмдерди жана китептерди түзүүнүн демилгечиси болуп эсептелинет), тагыраак айтканда «Молодые ученые и общественные деятели за диалог и толерантность в век глобализации» (№ 2691. 07.05.15-ж. объектинин идентификатору С20) видеофильмин, «Диалог и толерантность в XXI веке. В поисках бессмертия рода человеческого и мира религий без войны» (2015-жылдын 30-апрелиндеги №2593 күбөлүгү) китебин, мо-

нографиялар «Диалог и толерантность в современную эпоху. Практические рекомендации по достижению позитивного и эффективного межкультурного и межрелигиозного диалога» (2015-жылдын 25-июнундагы № 2638 күбөлүгү), ошондой эле КР УМКК менен биргеликте «Религиозная журналистика в Кыргызской Республике» (диссертант авторлордун бири) жана «Справочника по проблемам экстремизма и терроризма в Кыргызской Республике» (диссертант редактор болуп саналат) жазылышына катышып, автор укук коргоо органдарынын кызматкерлери, журналисттер, жаштар коомчулуктарынын лидерлери жана катышуучулары арасында семинар-тренингдерди жүргүзгөн. Диссертациянын автору «Российская школа политики» (Москва, 2017-ж) эл аралык долбоордун бүтүрүүчүсү. Айта кетчү нерсе 2015-жылдын октябрь айынан баштап университеттин баардык факультеттеринде (2-курстар) студенттер үчүн окуу-тарбия процесстерин өркүндөтүү максатында КРСУнун Окумуштуулар Кеңешинин чечими менен алгач ирээт «Противодействие религиозному экстремизму и формирование толерантность» аттуу атайын курс киргизилген, ал жерде диссертант программаны жана материалдарды иштеп чыгууда авторлордун бири болгон.

Диссертация Кыргыз-Россия Славян университетинин гуманитардык факультетинин илим философиясы кафедрасынын, ошондой эле КРУИАнын А.А.Алтымышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө Институтунун социалдык философия, укук, илимдин философиясы жана тарыхы, маданият таануу, саясат жана мамлекеттик башкаруу маселелери, илим философиясы жана тааным теориясы бөлүмдөрүнүн биргелешкен отурумунда угулган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын публикацияларда чагылдырылышынын толуктугу. 150 дөн ашуун илимий макалалардын автору. Диссертациянын жыйынтыктары 72 рецензияланган илимий басылмаларда жарык көргөн (шарттуу 31, 8 б.т.), алардын ичинен 0,2ден 1,45 чейинки РИНЦтин эки жылдык импакт-фактору бар жана Web of Science жана Scopus россиялык котормо журналдарынын алкагына кирген 42 чет элдик мезгилдик басылмаларда чыккан. Басылмаларда катышуу: автор – түзүүчү жана жооптуу редактор = 5 (Шарттуу 138,6 б.т.).

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү. Иш киришүүдөн, төрт баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин көлөмү 401 бетти түзөт, колдонулган адабияттардын тизмеси даана 714 ди камтыйт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделип максаты, милдеттери, изилдөөнүн объектиси, изилдөөнүн предмети, изилдөөнүн ыкмалары жана аппатурасы, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси аныкталган жана коргоого сунушталган негизги жоболор тастыкталып, ошондой эле, изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы жана басмадан чыгышы туурасындагы маалымат келтирилген.

«Бүгүнкү доордогу Чыгыш жана Батыш цивилизацияларынын өз ара ыңгайланышууларынын жана диалогунун сапатынын критерийлери» деп аталган биринчи бапта – түшүнүктөрдү изилдөө аркылуу ааламдашуу шартындагы маданияттардын, цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын диалогунун сапаттарынын критерийлери аныкталды.

«Маданияттардын жана цивилизациялардын коррелятивдик катыш-катнаштары, аларды салыштырмалуу анализдөөнүн маселелери (методологиялык аспектилери)» аттуу биринчи параграфта – маданиятты изилдеген методологиялык көз караштар, анын маңызына байланыштуу суроолор, классификациялоо, «жалпылык», «өзгөчөлүк» жана «жекелик» категориялары аркылуу маданият, цивилизация түшүнүктөрүнүн диалектикасы анализге алынат, маданияттын, цивилизациянын көп түрдүүлүк жана окшоштук маселелери, алардын корреляциялык диалектикасы чагылдырылат, «маданияттар диалогу» түшүнүгү берилет, диалогдун сапатынын критерийлери аныкталат, Чыгыш жана батыш маданияттары мазмуну жагынан салыштырылат; Кыргызстан маданиятына ылайыктуу критерийлер чагылдырылат жана биздин өлкөнүн спецификасы эмнеде экендиги көрсөтүлөт.

Дүйнөлүк тарыхый-философиялык адабияттарда көп кырдуу «цивилизация» түшүнүгү төрт мааниде колдонулат. Биринчиден, материалдык жана руханий маданияттын, коомдун өнүгүүсүнүн деңгээли, тепкичи катары. Бул маанисинде планетанын тигил же бул регионундагы же болбосо бир этностун өнүгүүсүнүн деңгээли жөнүндө сөз болот (маселен, антикалык цивилизация, инктердин цивилизациясы ж.б.). Экинчиден, түркөйлүктүн артынан келген адамзаттын тарыхый өнүгүүсүнүн тепкичи катары. Цивилизацияны мындай мааниде түшүнүүнү Л.Моргандан андан соң Ф.Энгельстен көрүүгө болот. Үчүнчүдөн – руханий маданият түшүнүгүнүн синоними катары. Маселен, философиядагы, историографиядагы англо-саксондук мектептердин өкүлдөрүнүн маданияттан өздүк идентификацияланышынын чектерине жетүүсү менен цивилизация кошо каралат. Төртүнчүдөн – жергиликтүү маданияттын өнүгүүсүндөгү белгилүү бир стадия катары.

Бүгүнкү күндө маданиятты материалдык, руханий жана социалдык деп классификациялоо актуалдашууда. Мындай классификациялоонун себептеринин бири бул – постмодерн өкүлдөрүнүн эмгектери (Бодрийар, Ф.Гваттари, Ж.Ж.Делез, Ж.Деррида, Ж.Ф.Лиотар, М. Фуко ж.б.), алар биринчиден, салттуу философияга мүнөздүү объект жана субъект деп бөлүштүрүүнү туура эмес деп эсептешкен, экинчиден, алгачкы капиталисттик модерн мезгилиндегидей өндүрүүгө эмес, кайра өндүрүүгө көбүрөөк көңүл бурушкан. Постмодернизмди чагылдырган доор катары постмодернге мүнөздүү нерсе маданиятта иррационализм, агностицизм, объективдүү чындык маселесинде модерндин түйүндүү сингулярдык плюрализация, ал эми фейербенддик принципке ылайык эклектизм «баардыгына мүмкүн» түбөлүктүүлүк анархизм тиешелүү болгон.

Цивилизациялардын диалогу идеясы бүгүнкү күндүн түшүнүмүндө теориялык мүнөздөгү эки түзүлүшкө жооп катары бааланат: америкалык философ жана футуролог Ф.Фукуяманын «тарыхтын соңу» концепциясына [Фу-

куяма, Ф. Конец истории и последний человек [Текст] / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2015. – 576 с] жана америкалык саясат таануучу, социалдык философ С.Хантингтондун цивилизациялардын кагылышуусу айкынсыз деген белгилөөлөрдүн тегерегинде топтолгон теориялары.

Бул маселелер жана цивилизациялардын келечеги жөнүндө россиялык окумуштуу Ю.В. Яковец авангард өлкөлөрдө (маселен Кытай) жана локалдык цивилизацияларда эмитен эле эки жүз жылдык индустриалдык цивилизацияны окшоштуруудагы кезектеги дүйнөлүк цивилизациянын негиздери түптөлө баштады – бул «интегралдуу, гуманисттик-ноосфералык цивилизация» - деп акыйкат белгилейт [**Цивилизационный** туризм [Текст] / [Ю. В. Яковец, В. И. Кружалин, В. Б. Фридман и др.]. – М.: МИСК, ИНЭС, 2016. – 332 с]. Бул концепциялардын бешинчи муунунун көп кырдуулугун, өз алдынчалуулугун сактап калуу, анткени, мында Жердеги жашоочулардын дээрлик көпчүлүгү жашап, маданияттардын, диндердин өнүгүүсү, цивилизациялардын өнөктөштүгү жана диалогу дайыма жүрүп турат.

Адамга анын жашоо мүмкүнчүлүктөрүнө, жаратылыш менен коомдун өз ара алакаларынын себеп-натыйжалык байланыштарына, табигый жана жасалмалыктарга ИТРдин тийгизген социо-маданий таасирин иликтөөдө Т.А. Абдылдаевдин, М. Жумагуловдун, А.К. Бакаевдин, Р.Т. Апасовдун изилдөөлөрү дээрлик салым кошушкан. А.Касымалиев ИТР шартындагы табигый жана жасалмалыктын өз ара алакаларынын өзгөрүшүнүн маселелеринин методологиялык аспектилерин аныктаган. Медицинадагы табигыйлыктын жана жасалмалыктын өз ара байланыштарынын философиялык маселелерине А.И. Подгурскийдин эмгектери арналган. Ж.Саякбаев техникалык илимдердеги табигый жана жасалмалуулукту философиялык өнүткө анализдөө менен алектенген. В.В. Ладейщиков социалдык гармония түшүнүгүн изилдеген. О.А.Тогусаков алдын ала көрө билүү процесс катары деген түшүнүктү иликтеген. К.А.Ажыбекова ИТР шартындагы социалдык-психологиялык ыңгайлануунун формасы катары, жаштардын диндүүлүгүнүн ыңгайлануусунун медициналык аспектилерин изилдеген.

Кыргызстандык авторлордун эмгектеринде Чыгыш менен Батышты жөнөкөй эле мааниде карама-каршы коюлса – эгерде теренирээк изилденсе – дээрлик татаал «конструкцияга» айланат, алар ар түрдүү дүйнөн болгон көз караштары, жөнөкөй категорияларды колдонушкан: болмуш жана калыптануу, табигый жана жасалмалык, жаратылыштык жана тарыхый, пассивдүү жана активдүү ж.б.

Цивилизациялардын, маданияттардын ар түрдүүлүгүнүн, жекелигинин маселелери алардын диалектикалык корреляциясы кыргызстандык (А.А.Брудный, А.Х.Бугазов, А.Ч.Какеев, В.М.Плоских, А.И.Токтосуновалардын) ошондой эле чет элдик окумуштуулар (А.Абдель-Малек, Б.С.Ерасов, В.И. Керимов, А.А.Орлов, Т.С. Лим, С.Сеспедес, С.Андын) эмгектеринде изилдөө предметине айланган. Россиялык цивилизациялар диалог философиясы бир катар концепцияларды сунуштайт: «өркүндөөнүн татаалдыгы» (маданий көп кырдуулук) жана византизм (К.Н.Леонтьев); бүткүл адамзаттык (цивилизациялардын ар түрдүүлүгү, алар-

дын өз ара шартталышы жана толукташы) (Н.Я.Данилевский); диалогдук «баардык биримдиктин этикасы» (В.С.Соловьев); гуманисттик-ноосфералык постиндустриалдык цивилизация (Ю.В.Яковец); диалогдун философиясы (М.М. Бахтин, С.Л.Франк, Э.Г.Кочетов); цивилизациялардын диалогу «жаңы институционализм» катары (И.В.Следзевский, В.И.Якунин). Бул концепциялар цивилизациялардын алака түзүүсүнүн, дикурсивдүү стратегиясын оптималдаштырууга, алардын байланыштарындагы жолтоолорду жоюуга мүмкүндүк түзө алышат. Цивилизациялар диалогун жакшыртуу багытында мусулман саясатчылары жана окумуштуулары өздөрүнүн төмөндөгүдөй идеялары менен чоң роль ойношкон: ааламдашууга каршы жана көп түрдүүлүк (М.Хатами); бири-бирин урматтоо, теңчилдик жана акыйкаттуулук, цивилизациялык жана диний артыкчылыктан баш тартуу, жалпы адамзат баалуулуктарына жана кызыкчылыктарына кызмат кылуу (Абдалла ибн Абдель Азиз). Цивилизациялар диалогу мусулман окумуштууларынын ою боюнча экстремизм жана терроризмге каршы күрөшүүнүн зарыл каражаты болуп саналат, анткени саясий радикализм жана диний сабатсыздык – жогоруда айтылган көйгөйлөрдүн негизги себеби.

Бүгүнкү мезгилдеги окумуштуулар негизги көңүлүн глобалдык цивилизация өздөрүнүн салымын кошууга далалат кылган улуттук-маданий өзүн-өзү аныктоо маселелерине гана эмес, өзгөчөлүккө ээ руханий баалуулуктардын өнүгүүсүнө, ошондой эле батыштык эле маданияттардын типологиялык көңгөйлөрүн изилдөөгө бурушууда. Этно-улуттук жана регионалдык коомчулуктардын ортосундагы тарыхый-маданий айырмачылык канчалык айкын жана маанилүү болбосун, ар кандай мүнөздөгү цивилизациялардын бир учурда жашоолорунун шарттарын типологиялык ирээттештирүүдө айрымдары теориялык-практикалык өзгөчөлүккө ээ болушат.

Формациялык концепциянын алкагында «формация» түшүнүгү (К.Маркстын) материалдык жашоонун өндүрүш ыкмасына негизделген коомдук өнүгүү дайыма жогорулап туруусун шардана кылууда. Ар бир жаңы келген коомдук-экономикалык формация мурункулардын маданий жетишкендиктерин коомдук мамилелердин жаңы системасына кошуу менен аларды өзүнө мурастап алат.

Дегеле цивилизациялардын өнүгүүсү белгилүү бир, тагыраак айтканда ар кыл коомдук-экономикалык формациялардын кыртышында ишке ашат, цивилизациялардын типтери менен катар цивилизациялык коомдордун типологиясын ажыратып, тактоо зарыл, себеби аларда цивилизациялык жана формациялык белгилер аралашып кетишкен (С.Ан, А.А.Ивин, Т.С.Лим, Л.И.Новикова ж.б. эмгектеринде). Ошентип, тигил же бул илимий критерийлердин негизинде алдынкы планга жылдырылган тарыхый-маданий цивилизациялар жана коомчулуктар маданияттын жалпы прогрессинин баскычы же анын алга жылдыруусунун этабы катары салыштырууга болбойт. Ошондуктан, формациялардын жана маданий ареалдардын чек араларын белгилөө обьективдүү дүйнөнүн мезгилдик-мейкиндиктик системасындагы мамилелерге дал келбейт. Бир эле формациянын алкагында ар түрдүү маданияттардын молдугун байкоого болот, ошону менен бирге эле ошол социалдык коомдун

маданий белгилери социалдык өнүгүүнүн кийинки тепкичине өткөндө жоголуп кетпейт.

Жогоруда көрсөтүлгөндөрдүн натыйжасында маданий-тарыхый аймактарга шарттуу бөлүштүрүү өзүнүн ордун жоготпогонду аныктады, эң башкысы мисал катары индиялык, тропиктик-африкалык, араб-мусулмандык, ыраакы чыгыштык, латын америкалык, европалык жана түндүк америкалык бөлүштүрүүлөрдү айтсак болот. Аймактарга тиешелүү болгон маданияттардын ичинде стилдик, семиотика-символдук планда, о.э. кабыл алынган баалуулуктардын структуралык мүнөздөмөлөрүндө айырмачылык бар экендигин айтууга болот. Илимий коомчулуктар жетишээрлик деңгээлде ар кандай цивилизацияларды алардын аксиологиялык-курамдык айырмачылыктарынын негизинде мазмундук жактан салыштырмалуулурады жүргүзүшкөн (М.Вебер, Э.Дюркгейм, О.Шпенглер, П.Сорокин, А.Тойнби, А.Вебер, А.Кребер, Ф.Бэбби, К.Куингли, Р.Колборн, К.Даусон, С.Эйзенштад, Д.Стидман, Ф.Бродел, У.Макнил, А.Боземен, И.Валлерстайн, Ф.Фернан-дез-Арместо, С.Хантингтон ж.б. эмгектери).

Чыгыш жана Батыш цивилизацияларынын мазмундук салыштырууларынын ар кандай ыкмаларынын жемиштүүлүгүнүн негизинде төмөндөгүдөй үч критерийди бөлүп карайбыз: а) индивиддин коомдогу абалы, индивидуалдашуунун даражасы мененби же тескерисинче адамдын жамааттык мамилелеринин системасына аралашуусу аркылуу ченелеби; б) салттарга жана жаңычылдыкка болгон мамиле буга чейинки сакталып келген курамдык негиздеби же өзгөрүп туруунун алкагында пайда болобу; в) учурдагы дүйнөгө болгон көз карашта теологиялык же светтик ориентациянын артыкчылыкка ээ болушу. Чыгыш жана батыш цивилизацияларын мазмундук салыштырууда чен-өлчөм катары макулдашылган кыймыл-аракеттердин системасынын жана өз ара алакаларынын даражасын түшүнүүгө болот. Чен-өлчөмдөр өздөрүнө бир нече цивилизацияларды кошуу менен жергиликтүү мүнөзгө ээ болушу мүмкүн, маселен, Евробиримдиктин, ЖKK, ШКУ, БРИКТА алкагында, ошондой эле глобалдык мүнөзгө да ээ боло алат маселен – БУУ алкагында, G 20.

Дүйнөлүк саясаттагы өзөктүк терроризмдин көйгөйлөрүн чечкен күндө да, бир эле чөйрөдөгү же аймактагы цивилизациянын баардык гана чен-өлчөмдөрүн аныктоо мүмкүн эмес. Ушуга байланыштуу бул маселенин татаалдыгы ал жок эле дегенде өзүнө цивилизациялардын ыңгайланышууларынын социо-маданий, энерго-экологиялык, демографиялык, технологиялык, экономикалык жана геосаясий чөйрөлөрүн камтыйт. Маселен, учурдагы дүйнөгө болгон көз карашта теологиялык же светтик багыттын артыкчылыкка ээ болуусу деген чен-өлчөмдү талкуулай турган болсок, анда Кыргыз Республикасы евразийстик жана жалпысынан дүйнөлүк коомчулуктардын глобалдык түзүлүштөрүнүн «күчтүк жана маданий талааларын» жаңыдан, кайрадан бөлүштүрүп чыгуусу мүмкүн. Мамлекет эл аралык мусулман коомчулуктары менен диалог жүргүзүүдө. Азырынча бул кызматташтык Кыргызстандын исламдашуусунун тездетилишине гана алып келүүдө. Биздин коомчулукта ушундай бир тарыхый жагдай орун алды, ага ылайык биздин светтик мамлекетте суннит багытындагы мусулмандар басымдуулук кылышат. Кыргызстан

маданиятынын өзгөчөлүгү адистештирилген мекемелер радикалдуу уюмдар менен иш алып барып, диний экстремизмди алдын алууга мүмкүнчүлүк түзөт.

Ушул айтылган чен-өлчөмдөрдү эске алуу менен азиялык жана африкалык коомчулуктарда маданият жаатындагы карама-каршылыктардын үч түрүн болжолдуу бөлүп кароого болот. Биринчи – «өздүк» жана «бетөн», африкалык жана батыштык, же чыгыштын жана батыштын маданияттарынын ортосунда. Экинчи типтеги карама-каршылык – бул бир цивилизациянын курамына кирген – африкалык, мусулмандык, индиялык, ыраакы чыгыштык же буддисттик деп аталган маданияттардын жыйындысын өзүнө камтыган этноулуттук жана улуттук маданияттардын чектеринин ортосунда. Үчүнчү типтеги карама-каршылык – салттар менен азыркы учурдун ортосундагы.

Белгилей кетчү нерсе, чындыгында маданияттар диалогунун көйгөйү табигый-илимий (жаратылыштын конкреттүү кубулуштарын изилдөөдө негизги ыкма катары артыкчылык кылат) жана гуманитардык маданияттын ортосундагы суроолорду изилдөө менен гана чектелбейт. Бул маселени кең мааниде талкуулоодон мурда биз өзүбүздүн көз карашты бир аз тактап алалы. Биринчиден, бүгүнкү күндөгү илимдин өнүгүшү тарыхый-философиялык жана табият таануу илимдеринин бирдиктүү экендигин ачык эле айкындап турат. Экинчиден, айта кетчү нерсе – бул ар кандай коомдук жана табият таануу илимдеринин ортосундагы интеграция процесси коомдук илимдердин аспекттивдүү мүнөзүн тааныбай коюуга каршы аргумент болууда. Үчүнчүдөн, коомдун жана жаратылыштын өнүгүүсүндөгү объективдүү мыйзам ченемдүүлүктөрдү билүүнүн негизинде социалдык процесстердин өнүгүүсүн алдын-ала көрүү илимий боолгоолор иш жүзүнө ашырылып, аларды социумдун кызыкчылыктарына ылайык өзгөртүү мүмкүнчүлүктөрү пайда болууда. Өзүнүн толук масштабдуу көрүнүшүндө маданияттар диалогу көйгөйү экономиканы, социалдык илимдерди, искусствону, динди өз кучагына алган цивилизациялардын баардык структураларынын дана деңгээлдеринин маселелерине чейин кеңейишин мүмкүн же, илимдин көркөм чыгармачылыгынын процесстери менен болгон байланыштарына чейин тарашы мүмкүн. Же болбосо, маданияттар диалогун диндердин структурасындагы искусствонун системасы жана көркөм-диний бүтүндүүлүктүн көйгөйү катары түшүнүүгө болот.

«Цивилизациялардын жана маданияттардын өз ара ыңгайланышуулары» жана «диалогдун сапаты» түшүнүктөрүнүн диалектикасы» – деп аталган экинчи параграфта – «сапат», «диалог», «ыңгайланышуу», «өз ара ыңгайланышуу», «цивилизациялар диалогу», «диалогдун сапаты», «маданияттардын жана цивилизациялардын өз ара ыңгайланышуулары» деген түшүнүктөр жөнүндө автордун өзүнүн ой-жүгүртүүлөрү берилет; бул маселени изилдөөдөгү талаш-тартышты жараткан илимий концепцияларды жана теориялык-методологиялык аспектилерди анализдөө улантылат: «диалогдун сапаты» жана «цивилизациялардын жана маданияттардын өз ара ыңгайланышуулары» түшүнүктөрүнүн диалектикалык байланыштары ачылып берилет, диалектикалык категориялар аркылуу маданияттардын жана цивилизациялардын диалогунун формалары, о.э. деңгээлдери чагылдырылган. Диалог – бул дискуссияларды жүргүзүү, негизги максаты тараптардын жакындаоусун жана

өз ара байуусун көздөгөн ар кандай көз караштардын, саясий агымдардын жана башкача багыттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы инсандар, мамлекеттер, цивилизациялар аралык мамилелеринин өзгөчө формасы. Цивилизациялар диалогунун катышуучулары эмнелерди тең бөлүшөт, кайсы суроолор боюнча арсар ой-пикирлердин болбошун, принципалдуу түрдө компромиске бара албашын, бири-бирине жеңилдик бербөөлөрүн так, айкын билүүлөрү зарыл. Бул өнүттө Платондун философиялык концепциясы үлгү боло алат. Эгерде байыркы грек философу Платон өзүнүн «Тестет» [Платон. Избранные диалоги [Текст] / Платон. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 960 с.] аттуу диалогунда белгиленгендей диалог трансформациялануу эффектисине ээ боло турган болсо өзү менен башкалардын ортосундагы ажырымды жоюу боюнча кеңири тараган «мен жана башкалар» фразасы менен ой жүгүртүү пайдалуу болмок. Анткени, цивилизациялар диалогу – бул өзүн башкаларга таңуулоонун каражаты эмес, тескерисинче аларды кабыл алуу дегенди түшүндүрөт.

Бүгүнкү дүйнөдөгү адамдар бир эле цивилизациянын «жемиши» эмес, мындайды эч ким талап да кылбайт. Диалог каражаты менен ар кандай цивилизациялардын индивидуумдарынын ортосунан орун алган цивилизациялар диалогу көйгөйлөрүнүн кеңири айланасын талкуулашкан ар түрдүү философтордун ортосундагы баарлашуулардан гана эмес, доорлорго созулган муундар аралык диалогдон да түзүлөт. Цивилизациянын өзөгүндө жаткан салттарды түшүнбөй туруп, биз өзүбүздү же өзүбүздүн цивилизацияны түшүнө албайбыз. Эгерде биз башка элдерди, цивилизацияларды түшүнүүнү кааласак, анда алардын салттарын да изилдөөбүз зарыл.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарууга болот: этнолулуттук жана регионалдык коомчулуктардын ортосундагы тарыхый-маданий жана алардын уникалдуу маданияттарынын айырмачылыктары канчалык айкын, маанилүү болбосун ар түрдүү цивилизациялардын бир учурда тең жашоолорунун шарттарын ирээттелишинин типтеринин айырмачылыктары өзгөчө теориялык-практикалык мааниге ээ. Биринчиден, диалог цивилизациялардын өз ара алакаларынын экономикалык, технологиялык, социалдык-маданий, демографиялык, экологиялык жана геосаясий баардык талаптарын өзүнө камтышы керек. Булардын ар кимисинде чечилбеген көйгөйлөр жана жаңы чакырыктар бар, буларга татыктуу жоопторду бир гана диалогдун жана цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын, тараптардын бири-бири менен маданий-илимий тажрыйбалык жактан өнүгүүлөрүнүн негизинде алууга болот. Ошол эле учурда маданияттардын, цивилизациялардын диалогунун сапаты цивилизациялардын, маданияттардын, диндердин сапатына байланыштуу болбош керек. Сапат категориясы адамдын объективдүү реалдуулукту таанып билүүсүнүн белгилүү тепкичин чагылдыраарын түшүнүү зарыл, бул жерде реалдуулукту чагылдыруунун даражасы адамзаттын кызыкчылыктарына, талаптарына жооп бере алат жана ал каалаган цивилизациянын философиялык-психологиялык маселелеринин бири болуп саналат. Диалогдун сапаты – бул диалогдун кандай болсо, дал ошондой болуусун камсыздайт, б.а. диалогдун баштапкы мүнөздөмөлөрүнүн бар же жок экендигин тастыктайт; диалогдун дайыма өзгөрүп туруучу жана туруктуу

сапаттарын шарттайт; диалогдун сытркы мүнөзүн, анын түзүлүшүн ырастайт. «Диалогдун сапаты» түшүнүгү сөзсүз эле конструктивдүү нерсени түшүндүрүүсү милдеттүү эмес. Диалогдун сапаты эң башкы даражада диалогдун маңызына каршы турат, б.а. диалогдун тескери сапаты болуп саналган деструктивдүүлүккө салыштырганда жогору дегенди билдирет. Диалог диалог болбой калат, эгерде ал өз сапатын жоготсо.

Ушундан улам Чыгыш менен Батыштын маданияттарынын өз ара ыңгайланышууларынын жана цивилизациялардын диалогунун сапатынын критерийлери деп негизинен маданияттардын өз ара ыңгайланышуу процессинин, цивилизациялардын диалогунун сапатынын наркы калыптанган эң башкы белгилерди түшүнүү зарыл. Ушул өңүттөн алганда маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын, цивилизациялар диалогунун сапаттарынын ааламдашуу шартындагы адам укуктары боюнча цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын, алака түзүүлөрүнүн сапаттарынын – көптөгөн башка критерийлеринин ичинен эң башкы критерий катары баалуулуктардын чындыгын кароого болот.

Экинчиден, бүгүнкү күндө даана байкалып тургандай, цивилизациялардын өз ара алакаларынын процесси анын ички биримдиги цивилизациялардын элементтеринин, мазмундарынын жана формаларынын тынымсыз өзгөрүп турушунун негизинде ишке ашырылат. Өз ара карым-катнаштагы цивилизациялардын ар бири башкасынын себеби, ошондой эле бөтөн цивилизациялардын бир учурдагы кайра тийгизген таасиринин натыйжасы болуп саналат. Цивилизацияларды таанып билүү алардын өз ара байланыштарын таануу дегенди билдирет. Диалогдун жана өз ара байланыштардын сапаты көбүн эсе жарандардын компетенттүүлүгүнүн, *билимдүүлүгүнүн, жалпы маданияттын жана конструктивдүү өз ара сабырдуулуктун деңгээлинен көз каранды.*

Суроонун терминологиялык жагын карай турган болсок, анда «ыңгайланышуу» түшүнүгү абдан кең мааниде колдонулат. сүйлөмдүн контекстине жараша айрым учурларда бул түшүнүктүн ордуна төмөндөгүдөй сөздөр колдонулат: «ыкташуу», «тендештирүү», «дал келүү», «климатташуу», «идеалдарды жана нормаларды кабылдоо», «сиңип кетүү», «жамаатка кошулуу» ж.б. бул түшүнүк көпчүлүк учурда инсандардын организмдеринин аларды курчап турган чөйрө менен болгон байланыштарын таанып билүүдө негизги курал катары колдонулат.

Өз ара ыңгайланышуу – бул келечектеги жалпы адамзат маданиятынын жана глобалдуу дүйнөнүн руханий жана материалдык жашоосунун этикалык, дүйнө таанымдык, баалуулук багыттарын чогуу издилдөөнү сунуштаган конструктивдүү диалогдун ажырагыс бөлүгү.

Диалогдун сапатынын ушул аспектилерине байланыштуу диалогдун төмөндөгүдөй ар кандай принциптерин бөлүп кароо зарыл деп эсептейбиз – ар кандай маданий универсумдардын бири-бирине дал келбестигин, өздүк баасын, өзгөчөлүгүн, батыш, Чыгыш, Түндүк, Түштүк маданияттарынын цивилизацияга кошкон салымынын, о.э. алардын бири-бирине аралашуусунун уникалдуулугун таануу; европацентристик, азияцентристик, африкоцентристик,

америкацентристик, этноцентристик, динийцентристик, айрым социалдык көз караштардын концепцияларын четке кагуу; ксенофобияга, этнофобияга, диний (конфессиифобияга) тилектештик менен каршы туруу; маданий-диндик тажрыйбанын айырмачылыктарына, өзгөчөлүктөрүнө негизделип түптөлгөн руханий маданияттын гуманистик катмарын түшүнүү; маданияттын субъектилеринин тең укуктуулугун таануудан жана монополистик түзүлүштөн баш тартуу; көз караштардын келишпестиги, өзүнүн макул эместигин билдирүүдөгү ыңгайсыз учурлар келип чыккан учурда акыл-эстүүлүк менен компромисске барууга даяр болуу.

«Баалуулуктардын тууралыгы – цивилизациялардын диалогунун жана маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын сапатынын критерийлеринин бири катары» деп аталган үчүнчү параграфта – автор диалогду чындык маданият менен бирге издөө катары карап жана диалогду түшүнүүнүн жаңы ыкмасын сунуштайт: «диалог диалогго дал келбейт». Мында төмөндөгүлөр бөлүнүп каралды: сабырдуулук, чыныгы маданиятты бирге издөө, адамдык аброй, достук мамиле, мигранттарга аяр мамиле, жүрүм-турумдун бирдиктүү нормалары, жаңы шарттарга ийгиликтүү ыңгайлашуу. «Баалуулук» түшүнүгүнө аныктама берилди, идеялар менен баалуулуктардын айырмачылыктары көрсөтүлдү, чындык менен баалуулуктун ортосунда байланыштын философиялык аспектиери бөлүнүп каралды. Андан сырткары автордун алдына коюлган тапшырма маданияттын өнүгүүсүнүн жалпы критерийин табуу болуп саналат, анткени учурдагы иштелип чыккан философиялык теорияларда жана саясий түзүлүштөрдө ааламдашуу барган сайын адамзаттын цивилизациялык өнүгүүсүндө жаңы сапаттуу маданиятты түзүү катары каралбай бара жатат. Автордун пикиринде, баалуулуктар чөйрөсүндөгү объективдүүлүк деңгээли көпчүлүк жагынан алардын негиздүүлүгүнөн көз каранды болуп, автоматтуу түрдө сүрөттөөгө колдонулбаган баалуулук ырастоолордун аргументтешүүсүнүн ыкмаларын изилдейт.

Баалуулук жашоонун кээ бир мамилелери аркылуу белигленет жана кармалып турат. Анын мазмуну идеялардын конкреттүү комплексинин жардамы менен ачылат. Идеялар жалган же чын, илимий же диний, философиялык же мистикалык болушу мүмкүн. алар ой жүгүртүүнүн аларга керектүү импульсун берген тиби аркылуу мүнөздөлөт. Мында эң негизги критерий – тигил же бул идеянын тууралык даражасы. Ал эми баалуулуктар болсо алар деле адамдын ишмердүүлүгүн белгилүү бир багытта нуска салышат, бирок, дайыма эле таанып билүүнүн жыйынтыктары менен дал келе бербейт. Баалуулуктар адам жана коом үчүн пайдалуу же пайдасыз маанисинде реалдуулукту аныктай алышат, курчап турган реалдуу дүйнөнүн ар кандай аспектилерин чагылдырып, ага ой жүгүртүүдө баалоочулук учурларды киргизет. Алар чындык менен шайкеш болушпайт, көпчүлүк эңсеген нормалардагы идеяларга жанашууга умтулат. Баалуулуктар адам жашоосуна маани-маңыз беришет.

Бирок, баалуулуктарды субъективдүү образ менен бириктирип кароо туура эмес болуп калаары чындык. Баалуулуктар субъективдүү, ал эми илимий чындыктар объективдүү, ошого карабай алар дайыма эле бири-бирине каршы келе беришпейт. Маселен: чындык жана баалуулук бөлүнбөйт, антке-

ни, баалуулук өзү обьективдүү чындык же жалган болуп калышы мүмкүн экендигин тастыктоого болот. Чындык жана баалуулук бөлүнүшпөйт, анткени, чындык өзү баалуулук деп далилдөөгө болот. О.э. чындык жана баалуулук айырмаланбайт, себеби, баалуулуктан көз каранды эмес обьективдүү чындык жок жана болушу да мүмкүн эмес деп ырастоого болот.

Баалуулук менен чындыктын ортосундагы байланыштардын төмөндөгүдөй үч зарыл аспектисин бөлүп кароого болот. Биринчи аспект көпчүлүк адамдардын кызыкчылыктарын чагылдырган баалуулуктар бар, маселен – пролетардык, эмгекчил массанын баалуулуктары; ошондой эле азчылыктын, үстөмдүк кылуучу таптын кызыкчылыгын чагылдырган баалуулуктар болоорун божомолдойт. Экинчи аспект баалуулук адам үчүн гана маанилүү, өз алдынча турганда андай сапатка ээ эмес, мотивациялык өнүттө гана адам чындыкка аракет кылат деп бүтүм чыгарат. Үчүнчү аспект адамдын жалган баалуулуктарга жетелениши, обьективдүү чындыктын бар экендигин далилдейт, ал чындыкка жетүү жолун татаалдаштырышы мүмкүн, бирок, тоскоол кыла албайт деп бүтүм чыгарат. Адамдын баалуулук дүйнөсү - бул татаал субординациядан турган система, анда фундаменталдык баалуулуктар (жашоо сапаттары) тандалып алынган максатка жетүүнүн жакынкы каражаттары (коопсуздук, сүйүү, адилеттүүлүк, эркиндик, аброй ж.б.) каралган атайын иштелип чыккан баалуулуктар жайгашкан.

Бүгүнкү глобалдуу коомчулуктарда келечектеги жалпы адамзаттын маданиятынын варианттары, сценарийлери, анда диалогдо орун алган ролдору кызуу талкууну жаратууда. Биз диалогду түшүнүүдө адамзатка жаңы көз караш зарыл деп эсептейбиз, анткени, ааламдашуу шартында маданияттардын өз ара байланыштарынын сапатынын акыйкаттуулугунун критерийи аныктала элек, ал эми диалог болсо дайыма эле өзүнө конструктивдүү багытты камтый албайт. Ушул себептен, диалогдун сапатына байланыштуу маселе болуп көрбөгөндөй актуалдуулукка ээ болууда, ал анын мазмунундагы конструктивдүү, деструктивдүү элементтерден жана диалогдун сапатын коомдун кызыкчылыгын чечүүнүн даражасынан көз каранды. Сөз, диалогдун тажрыйбасы өздүк максаттарды ишке ашыруу колдонулуп, негативдүү аспект натыйжага алып келүүсү жөнүндө болуп жатат, ошондуктан, маданият жана диндер аралык диалог өзүнүн баалуулугуна ээ болот, качан гана сабырдуулукту (толерантность) туура түшүнгөндө. Биздин көз карашта сабырдуулук оң мааниге ээ болушу мүмкүн, качан эки жактан тең бирдей сабырдуулук, кызматташтык. Башка көз караштарга, маданияттарга сый-урмат, көп кырдуулукта шайкештик жаралганда. Биз дагы бир учурду эске алуубуз керек, интолерантность оң мааниде кабыл алуунусу абзел, бул фашизмге, геноцидге, расизмге, улутчулдукка, социалдык адилетсиздикке принципиалдуу каршы туруу дегенди билдирет.

Ушуга байланыштуу толерантуулукту колдоо керек, эгерде ал конструктивдүү диалог идеясын алга сүрөсө! Ошондой эле учурда конструктивдүү диалог өз мазмуну боюнча гуманизмге, теңчилдикке, адилеттүүлүккө, идеялардын ортосундагы сый-урматка, ар кандай маданий, диний, салттык агымдардын оң маанайдагы байланышына, бекем аргументтерге жана ма-

анилүү кеңештерге, эл аралык укуктарды сактоого, диний ишенимдин жана абийир эркиндигин камсыз кылууга багытталган негизде иштелип чыгуусу керек. Ошол эле учурда мамлекеттер ортосундагы ишеним атмосферасынын түзүлүшүнө түрткү болушу зарыл. Дал ушундай өңүттө диалог коопсуз жана адилет дүйнөлүк тартипти калыптандыруу жолунда өзүнүн негизги ролун ойношу абзел.

Ааламдашуунун кээ бир стандарттарынын кабыл алынбай калышы бир эле баалуулуктарды өз маданиятынын тилинде кайра жаратууга болгон аракеттерди чагылдырууда. Чыныгы маданият баардык баалуулуктар үчүн бирдей талааларда гана түзүлүшү мүмкүн, эгерде коомдук аң-сезимдеги баалуулуктардын шкалаларынын өзгөрүшү эске алынсa.

Жалпысынан маданият жана диндер аралык кызматташуунун суроосун кароодо бир катар учурларды эске алуу зарыл. Биринчиден, бүгүнкү күндөгү цивилизация социалдык-саясий жана техногендик маданияттын негизги баалуулуктарын, о.э. анын өзүнүн өнүгүү прогрессинин стратегияларын өзгөртпөй туруп социомаданий кризисти жеңүүгө кайдан жөндөмдүү болмок эле. Экинчиден, эгерде фундаменталдык баалуулуктар өзгөрсө, ал сөзсүз илим менен диндин мамилелерине таасир этет. Мындай болуп калган учурда бул мамилелердеги прогрессивдүү тенденциялар жаңы баалуулуктардын топтолушунун, көбөйүүсүнүн орду катары каралып калуусун моюнга алыш керек; цивилизациялардын карым-катнашынын сапаттары, ааламдашуу жолундагы дүйнөнүн демейки жана илимий аң-сезимдеринин шайкештиги өз кезегинде окумуштуунун, мамлекеттик лидердин, билим берүү жана башка мекемелердин министрлеринен жаңы методологиялык ыкмаларды колдонууда алардан методологиялык маданияттуулукту, цивилизациялык анализдин методдорун, илимий абстракциялоону, илимий чындыкты табуунун ыкмаларын жана аларды теориялык жактан негиздөөнү талап кылат. Жаңы маданият окумуштуулар тарабынан гана эмес башкаруу структурасынын ар кандай деңгээлдериндеги жана мамлекеттердин жетекчилери тарабынан да талап кылынууда.

«Ааламдашуу шартындагы цивилизациялардын адам укуктары боюнча өз ара ыңгайланышууларынын жана өз ара карым-катнашуусунун сапаты» - деп аталган төртүнчү параграфта – «сапатка», «өз ара карым-катнашууга», «адам укуктарына», «адам укуктары боюнча цивилизациялардын карым-катнашынын сапатына» автордук аныктамалар берилип жана жалпы адамзатка тиешелүү руханий-этикалык нормалардын комплекти катары жалпы адамзат баалуулуктары бекитилди, адамдын эркиндигин жана укугун камсыз кылууну укуктук жөнгө салуу жаатында стандарттардын өнүгүшүнө керектүү салым кошту. Бул параграфта автор адам укуктарын адамдын универсалдуу укуктарынын иштелип чыгышына кошулган салымдардын негизинде карап, эч кандай моралдык жактан актоого жол берилбеген зомбулукка, экстремизмге, терроризмге каршы жалпы күрөшүүнү алдыңкы орунга коет. Адам укуктары боюнча цивилизациялардын өз ара ыңгайланышууларынын жана өз ара карым-катнашынын сапатынын критерийи катары укук жаатындагы Чыгыш жана Батыш цивилизацияларынын иш-аракеттерин

эки тараптуу жөнгө салуунун системасын жана өз ара байланыштарынын даражасын түшүнүүгө болот.

Укук чөйрөсүндөгү универсалдык-цивилизациялык жана спецификалык-маданий өз ара ыңгайланышуу көйгөйлөрүн чечүүдө эки негизги багытты бөлүп карайбыз:

1) универсалдык-либералдык баардык маданияттар үчүн укук идеясы бирдей универсалдуу деп бекемделет (И.Кант, Дж.Ролз). Бул позиция акыр чегинде цивилизациялуу элдер - бул идеяны өздөштүргөндөр жана цивилизациясыз - өз өнүгүүсүндө артта калып, бул идеяны кабыл албаган элдер деп экиге бөлүүнү сунушташат. Дүйнөлүк масштабда цивилизацияларга таза улутчулдук идеологияны таңуулап келишет: дүйнөлүк коомчулукту, элдерди айрым белгилери боюнча бөлүштүрүү жолуна коюшат; «туура эместер» идеясы пайда болууда, маселен – демократия өкүм сүрбөгөн өлкөлөрдөн келген мигранттарды сыйлабоо, керек болсо жок кылып койсо да болот;

2) партукулярдык-коммунитаристик – бул багыт маданияттардын ар түрдүүлүгү жана көптүгү принцибине негизделген, буга ылайык элдердин аракетин өздөрүнүн иденттүүлүгүн коргойт жана сактап кала алат. Бул логикалык бүтүмдүн негизинде укук идеясы бирдей эмес. Ал бир гана батын маданиятына тиешелүү, башка маданияттарга ал идея бөтөн. «Жалпы адамзат баалуулуктарын» четке каккан мындай көз караштын маңызы адамзаттын баардык баалуулуктары маданий кабылдоолор менен аныкталат жана чектелет деген ойду камтыйт. «Универсалдуу маданиятты» анча деле маанилүү эмес төмөндөгүдөй абстракциялар алмаштырат: «жашоо», «жакшылык», «адилеттүүлүк», «социалдык жоопкерчилик», «тең укуктуулук», «эркиндик», «бакыт». Буларга абстракттуу түшүнүктөр сыяктуу кайрылуу өтө деле натыйжа бербейт, анткени ар бир маданият конкреттүү тарыхый доорду ушул түшүнүктөрдүн спецификалык өзгөчөлүктөрү менен толтурат.

Маданияттардын өз алдынчалуулугу концепциясы – биздин учурдагы популярдуу концепциялардын бири. Бул концепциянын өкүлдөрү ар бир маданият өз баасына ээ деп белгилешет. Бирок, булардын ичинен орточо-либералдык позиция максатка ылайыктуураак сезилет, анткени, ал укук идеясынын универсалдуулугуна жасалган терс мамилелерди дайыма кайтарып турат жана маданий-тарыхый өзгөчөлүктү зарыл богон учурда колдонууну четке какпайт, ошону менен бирге бул өзгөчөлүктү укук идеясынын ээлеген ордунун маселесине кошпой анын аргументтешүүсүнүн көйгөйү катары карайт. Укук бирдиктүү рационалдык фундаментке ээ анткени өзүнүн маңызы жана негизи боюнча эркиндикке ээ.

Укукту сапаттуу жаңы баалуу-философиялык өнүгүү кароо төмөндөгүдөй «универсалдуу баалуулуктар», «жалпы адамзат баалуулуктары», «адамзаттын баалуулуктары» сыяктуу түшүнүктөрдүн пайда болушуна жана алардын колдонулушуна алып келди.

Адамдардын ар бир муунунун, конкреттүү тарыхый доордун социалдык-экономикалык шарттарына байланыштуу гуманистик баалуулуктар, укук, дин, илим жана маданият жөнүндө өз түшүнүктөрү калыптанган. Ааламдашуу мезгилиндеги адам укугу боюнча цивилизациялардын өз ара карым-катнашы

айрым учурда саясий, экономикалык кызыкчылыктар гуманистик баалуулуктар жана фундаменталдык укуктар менен салыштырганда биринчи орунга чыгып калган себептүү дайыма өксүп келет. Натыйжада бүткүл адамзатка тиешелүү баардык цивилизацияларга бирдей универсалдуу укукту биз өмүр бою сактап, коргоп калуубуз зарыл. Чындыгында бул – биздин планетанын коопсуз өмүр сүрүүсүнүн өзөктүү учуру болуп саналат. Албетте, бүгүн Адам укугунун жалпы декларациясы (1948-ж.) бар, ал адам укугу боюнча стандартын аныктаган универсалдуу эл аралык – укуктук документ болуп саналат. Бул декларация андагы адам укуктары жана негизги эркиндиктери боюнча иш-чараларды ишке ашыруунун юридикалык милдеттер – мамлекеттерге таңуулабайт. Бул милдеттерди чечүү үчүн экономикалык, социалдык, маданий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт, жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт жана экинчи Пактга Факультативдик протоколдор бар. Бул Пактларда (1966-ж) Декларациянын жоболоруна юридикалык милдеттүүлүктү ыйгарган адам укуктары ийне-жибине чейин камтылган. Жогоруда айтылган документтер адам укуктары жөнүндө Эл аралык билльди – универсалдуу укуктардын фундаменттин түзүшөөрүн белгилеп коюу абзел. Ошондой эле БУУнун Уставын айта кетүү керек – бул документте адамдын негизги укуктарын жана эркиндиктерин эч кандай жиктөөлөрсүз жалпы урматтоо принциби биринчи жолу өз бекемделишин алган.

Батыш цивилизациясында «биринчи муундагы» адам укуктары, фундаменталдык «адам укуктары» катары каралып, укуктардын экинчи жана үчүнчү муундары «социалдык унтулуулар» болуп саналат, б.а. укуктук күчкө ээ эмес болгону тигил же бул коомдун өкүлдөрүнүн аялдуу катмарларынын пайдасына улуттук кирешени кайра бөлүштүрүү гана милдетин аткарышат деп айтышкан.

Адам укуктарын генерациялык (латын. *Generatio*- муун) негизде классификациялоо керек деген көз карашты карманган окумуштуулар, адам укуктарынын муундары концепциясы эвристикалык мүмкүнчүлүктөрдөн, о.э. өз денесин өзү каалагандай колдонуу укугунан («төртүнчү муундагы адам укуктары» - стоматикалык укук) баш тартууга негиз жок деп эсептешет.

Көптөгөн мамлекеттер толеранттуулук түшүнүгүнүн алкагында эл аралык укуктарды сактоону бекемдешүүдө. Маселен, эл аралык укук чөйрөсүндөгү оң маанидеги интолеранттуулуктун өз милдетин аткаруусунун көрсөткүчү болуп принципалдуулук саналат, ал эми терс маанидеги толеранттуулуктун белгиси – укуктарды ашкере, чектен чыгып колдонуу. Ошону менен бирге эле толеранттуулукту кызматташуу, ал эми интолеранттуулукту – конфронтация менен байланыштырышат. XX к. инсандын эркиндигин ишке ашыруу идеяларынын өзүнө камтыган көптөгөн декларациялар, хартиялар, мыйзамдар кабыл алынган («Диний эркиндик жөнүндө декларация» (1965), «Толеранттуулуктун принциптеринин декларациясы» (1995) ж.б.). Толеранттуулук – чындыктын ар кандай формасына жеке ээлик кылуу эмес. Башкалардын эркин өз оюн билдирүүгө, жашоого болгон укуктарын таануу. Тилекке каршы расмий документтерде бекемделген толеранттуулук өз ара карым-катнаштын жалпы принциптеринен болуудан али да болсо алысыраак.

Демек, жогоруда айтылгандар адамдын адамга болгон жаңы мамилелери – монолог эмес диалог алакалары тургузулуп келе жатат деп айтууга мүмкүнчүлүк берет. Ушуга байланыштуу биз жаштардагы социалдык активдүүлүктү жандандыруубуз милдет. Ошентип, укук-ааламдашуу жолундагы дүйнөдө адамдардын эркин жашоосунун зарыл шарты болуп саналат.

«Маданият аралык диалог жана ыңгайланышуу контекстинде Чыгыш цивилизациясынын мүмкүнчүлүктөрү» деп аталган экинчи бапта – Чыгыштын өзгөчөлүктөрү аркылуу маданий, диний диалогго жана ыңгайланышууга болгон мүмкүнчүлүктөр аныкталды.

Биринчи параграф **«Маданият жана диндер аралык диалогдун жана ыңгайланышуу чөйрөсүндөгү Чыгыш цивилизациясынын спецификасы»** - деп аталып, анда маданият жана диндер аралык диалог жана ыңгайланышуу чөйрөсүндөгү Чыгыш цивилизациясынын өзгөчөлүгү анализге алынды; Батыш менен салыштыруудагы Чыгыш цивилизациясынын спецификасы так аныкталып, ошондой эле ал өзгөчөлүктүн шарттары белгиленет. Бул өзгөчөлүктөр Ж.Баласагын, курманжан-датка, Ч.Айтматов сыяктуу инсандардын ролун ачуу аркылуу аныкталат.

Чыгыш цивилизациясына өнүгүүнүн эволюциялык системасы тандык, анда коомдун руханий негизинин туруктуулугу, бекемдиги салыштырмалуу сакталып турат. Башкача айтканда, базалык социомаданий системалар мурунку түзүлүштөрдү жана байланыштарды бузбай туруп, жаңы түзүлүштөргө ыңгайланышууда негизги ролду ойношот. Мындай руханий структурада салттар туруктуу, эмгек жана менеджмент чөйрөсүндө өзгөчө маани салттык (үй бүлөлүк, кландык) баалуулуктарга берилет. Чыгыш цивилизациясы үчүн социомаданий иденттүүлүктүн бекемделиши мүнөздүү, ааламдашуу шартында коомдун өнүгүүсүнүн ийгилигинин кепилдиги болгон өздүк маданияттын өз алдынчалуулугун сактоо, коргоо негизги милдет. Улуттук-этникалык факторго жана аң-сезимге зор роль берилет, көптөгөн мамлекеттер полиэтникалык болуп саналат.

Чыгыштын спецификалык маданий-цивилизациялык түзүлүшүндө башкы орундардын бирин үй-бүлөлүк очок (от) ырым-жырымы ээлет. Бул үрп-адат бир эле учурда төмөндөгүдөй диний ситемалардын таасири астында калыптанган. Маселен, Индияда индуизмдин, Кытайда конфуцийчиликтин жана даосизмдин, Японияда синтоизмдин, Алтай цивилизациясында теңирчиликтин таасири астында пайда болгон. Мына ушул өзгөчөлүктөрдө батыш жана чыгыш цивилизацияларынын моделдеринин жана маданий парадигмаларынын принципалдуу айырмачылыктары камтылган, ал геосаясаттагы мамлекеттик түзүлүштөрдүн позицияланышына дээрлик таасир эте алышат. Коллективизм жана индивидуализм коомдук түзүлүштүн диаметрлүүдүк, эки башка, карам-каршы ыкмалары болуп саналат. Алар таза формасында өтө көп эмес коомчулуктарда гана байкалат. Башка коомдор таза коллективдик же индивидуалисттик боло алышпайт, -алар болгону ошолордун бирөөнө гана көбүрөөк ыкташы мүмкүн (философ А.А.Ивиндин теориясы). Глобалдык дүйнөдө коллективисттик өлкөлөрдүн катарына Түндүк Корея, Куба, «улуттук социализмди» курууга аракет кылган бир катар араб өлкөлөрү кирет; ачык

индивидуалисттик түзүлүшкө батыш Европанын жана Түндүк американын либералдык-демократиялык коомчулуктарын кошууга болот. Жакынкы Чыгыштын коллективисттик системасынын жалпы мүнөзү каршы турат.

Чыгыштын маданиятынын мүнөздүү белгилерин батыш маданиятынан төмөндөгүдөй айырмалоого болот: Чыгыш маданияты өзүнө төмөндөгүдөй элементтерди камтыйт: адам-Ааламдын курамдык бөлүгү; жамааттык эмгектин өкүлү; унчукпоо; өз ара кызматташуу; жамааттык аң-сезим «биз» - «топтук өлчөмдөгү адам»; мамлекетке баардыгы тиешелүү - дене, жан ж.б. анткени, мамлекет Кудайдагы, табияттуулук; жаратылышка ыңгайлашуу; адамдын жаратылыштан бөлүнбөстүгү коомго да таасир этет; моралдык жоопкерчилик; үрп-адаттардын салттардын үстөмдүгү, бийлик мыйзамдан жогору, бийлик негиздөөнү талап кылбайт, харизмага таянат; иерархия, улууну урматтоо, салттарды сыйлоо; адамдын абалы анын социалдык макамынан жана келип чыгуусунан көз каранды; жашоодогу учурларда интуициянын жогорулугу; ачык мүнөздөгү күрөш байкалбайт, анткени бул дүйнөдөгү ар кандай өзүнүн орду, тагдыры бар; адам менен дүйнөнүн ортосундагы гармониялуулук идеясы; лидер тубасалык катары кабыл алынуусу; системалардын ичкериге багытталуусу, анын «борборго тартылуу аракети» мүнөзү, жамааттык-кландык-топтук ориентациялар; саясат чөйрөсү коомдук жана жеке мамилелерден так бөлүнбөгөндүгү; циклдык убакыт, чыдамкайлык, өзгөрүлбөө, кайталануучулук, түбөлүктүүлүк; чыгыш коомчулуктары ааламдашуу жолундагы дүйнөнүн курамдык бөлүгү катары өнүгүүнүн постиндустриалдык этабына кирүүдө өздөрүнүн башкаруучулук салттарын жаңы шарттарга ыңгайлаштыруу жөндөмдүүлүктөрү.

Чыгыш цивилизациясынын спецификасы көбүн эсе дин жана философиялык-диний системаларды түшүнүүдө ачык көрүнөт: теңирчилик, буддизм, ислам, конфуцийчилик – ички диний контексте, дин аралык жана маданият аралык диалогдо байкалат. Исламдын, ислам экстремизминин жана терроризминин актуалдашуусунун негизинде автор исламдын башка диндерге болгон мамилеси жана анын ичиндеги чыр-чатактарды чагылдырган. Бүгүнкү дүйнөдө эл аралык аренада мусулман өлкөлөрүнүн ролу жогорулап барууда жана исламды саясий, туристтик чөйрөлөрдө түшүнүүнүн көптөгөн формалары күчөп бара жаткандыгын моюнга алуу менен: мусулман өлкөлөрүн Россия, Европа жана АКШ менен жакындашууга эмне түрткү болууда деген суроого жооп издейт.

Жалпысынан төмөндөгүдөй кыскача жыйынтык чыгарсак болот: 1) Батыш цивилизациясы Чыгыш цивилизациясынын конфликтерин, исламдын ичиндеги агымдардын карама-каршылыктарын өзүнүн геосаясий максаттарында колдонот; 2) дүйнөлүк түзүлүш иудейлик, христиандык же исламдык болушу мүмкүн эмес, анткени ал – эл аралык, дин аралык жана маданият аралык болуп саналат; 3) бир дүйнөнүн өз ара көз карандылыгы, көп жүздүүлүгү дүйнөлүк түзүлүштүн системасынын калыптанышынын объективдүү негизин түзөт.

Ошентип, биз ар би радам тилине, улутуна, динине, акчасына, бийлигине карабай, өзүнүн эң жакшы сапаттарын көрсөтүү мүмкүнчүлүк укугуна ээ

боло алат деп ишенебиз. Мындай шарт – Европада, Россияда, Азияда, АКШда, Жакынкы Чыгышта жана баардык жерлерде болушу керек.

Экинчи параграф – «**Ж.Баласагындын илимий изденүүлөрү жана Курманжан датканын ишмердүүлүгү Чыгыш цивилизациясынын маданий өз ара ыңгайланышуусунун жана диалогунун мүмкүнчүлүктөрүнүн жаңы сапаттуу деңгээли катары**» деп аталып, түрк тилдүү элдердин өз ара маданий ыңгайланышуусун жана диний аралык диалогун ачып берүүнүн жана түшүнүүнүн «өзгөчө ачыкчы» болгон Ж.Баласагындын философиясына, Евразиянын маданий аралык диалогундагы Курманжан датканын ролуна арналды. Автор ойчулдун чыгармачылыгынын жана Баласагындын илимий изденүүлөрүнүн чектеш жашаган элдердин кызматташуу жана ыңгайланышуу процессиндеги маанисин ачып берген, б.а. цивилизациялар аралык коммуникативдүү аспектисин, о.э. караханиддердин ассимиляцияланышынын маселелерин караган. Бул параграфты алгач ачып берүү үчүн ал жалпы түрк тилдүү элдерге тиешелүү «Кутадгу билиг» поэмасына көңүл бурат, аны изилдебей туруп түрк цивилизациясындагы кызматташуунун жаңы этабы жана ыңгайлашуу жөнүндө айтууга мүмкүн эмес. Ж.Баласагындын максаты поэтиканын араб-перстик эрежеси боюнча түрк тилинде монументалдуу чыгарма жаратуу болгон. Ошол себептүү «Кутадгу билиг» поэмасы метраруза (квантитативдик ыр жазуу) ыкмасы менен жазылган. Ыр жазуу багытындагы ушул системаны өздөштүрүү боюнча Ж.Баласагын биринчилерден болгон. Ошондой болсо дагы, үндүүлөрдү созулушуна карата бөлүштүрүү түрк тилдерине мүнөздүү эмес. Биздин көз карашта Ж.Баласагындын негизги милдети түрк тилинин ролун жаңы сапаттуу деңгээлге көтөрүү болгон, бүгүнкү тил менен айтканда ошол мезгилдеги мусулман маданий, илим дүйнөсүндө лидерлик кылган перс жана араб тилдери болуучу. Мына ушуга байланыштуу түрк тилин диний, маданий кызматташуунун, ыңгайланышуунун деңгээлине көтөргүсү келген.

Орто кылым маданиятынын өкүлү Ж.Баласагын астрономиялык билимдер гана эмес, Евклид (Оклидиус), алгебранын ыкмалары жөнүндө да айткан.

2016-ж. Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгына 25 жыл толду. Кыргызстандыктар жана бүтүндөй дүйнө жүзү ойчул Ж.Баласагындын 1000 жылдык мааракесин белиледи, ал кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түптөлүшүнө жана Кыргызстандын тарыхый жана маданий мурастарынын өнүгүшүнө зор салым кошкон.

Ж.Баласагындын мурастарын изилдөө Кыргызстандын материалдык жана руханий эстеликтерин эффективдүү колдонууга жана сактап калуу үчүн зор мүмкүнчүлүктөрдү берет. Алардын кээ бирлери – бурана шаарчасы (Баласагын), Ак-Бешим (Суяб), Улуу жибек жолунда жайгашкан Кызыл дарыя (Невакет), булар 2014-ж. ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастар тизмесине киргизилген. Караханийлер доорундагы мурастарды изилдөө жана аларды популяризациялоо кыргызстан элинин руханий жана маданий өнүгүшүнө өбөлгө түзөт, о.э. өлкөнүн туристик өнүгүүсүнүн мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет.

Эгерде Ж.Баласагындын чыгармалары, анын илимий ачылыштыры Орто кылым доорунда чыгыш цивилизациясынын ичинде жана Батыш цивилизациясы менен болгон диалогдо чоң роль ойносо, XIX к. кыргыз урууларынын Россия империясы менен интеграцияланышында негизги ролду Курманжан датка ойногон. Ошентип Курманжан датка Кокон хандыгынан болгон көз карандысыздыкты иш жүзүнө ашыруу менен кыргыздардын уруулар ичиндеги талаш-тартыштарды жөнгө салууда эбегейсиз салым кошкон. «Алай ханышасы» деген ардактуу ысымы – бай маданияттын, туризмдин, элчинин, мамлекеттик ишмердин синонимине айланган. Курманжан датка биринчилерден болуп орустар жана башка элдер менен достукту, толеранттуулукту кубаттаган.

Үчүнчү параграф – **«Чынгыз Айтматовдун философиясы Чыгыш цивилизациясынын социумунда маданий жана диний аралык диалогдун жаңы маңызы катары»** деп аталып – маданий жана диний аралык диалог процессиндеги Ч.Айтматовдун ролу көрсөтүлүп, маданияттар диалогундагы анын орду рефлективдүү чагылдырылган; анын чыгармачылыгын изилдөө кеңейтилип, адабият таануу жаатында башка илимдерге өтүшүн, жалпы маданий жана философиялык өнүгтө жогорку деңгээлде иликтенишине Ч.Айтматов татыктуу деген ой пикирлер бекемделүүдө. Бул албетте, мыйзам ченемдүүлүк. Ушундай бийиктиктеги изилдөө жана жазуучунун эмгектерин туура классификациялаштырууга жана алардын маанисин, мазмунун ачып берүүгө шарт түзөт. Ч.Айтматов – биринчиден, кыргыз, советтик жазуучу. Бул жөнүндө өзү бир нече жолу айткан жана бүгүнкү күндө анын чыгармачылыгын изилдеген Р.Рахманалиев, В.Г.Левченко, Ж.Сааданбеков сыяктуу окумуштуулар да белгилешүүдө. Бирок, ал өзү, изилдөөчүлөрү анын чыгармачылыгынын башталышы кыргыз, советтик, түрк тилдүү б.а. дүйнөлүк маданиятынын универсализминин ортосундагы терең, көп кырдуу байланыштар менен шартталгандыгын айтышат.

Бул параграфта Ч.Айтматов планетардык масштабдагы инсан болгондугу, аны адамзат тарыхынын агымы татыктуу кабыл алгандыгы ачык көрсөтүлөт. Ал өзүнүн философиялык-адабий идеяларында, кылган иштеринде, өз жашоосунун үлгүсүндө биздин арабызда жашоосун улантып келет. Ушундай өнүгтө диссертациянын автору Ч.Айтматовдун социалдык-философиялык көз карашын кароону сунуштайт, анткени анын көз карашын бүгүнкү күндөгү глобалдуу проблемалардын контекстинде цивилизациялар, маданий жана диний аралык диалогдун жаңы маңызы катары кароого болот. Ч. Айтматов биздин дүйнөдөгү цивилизациялар, маданий аралык диалогдун алга жылышы үчүн көп иштерди жасаган, б.а. Цивилизациялардын диалогунун жанган жылдызы болуп 1986, 1997, 2018-жж. Өткөрүлгөн Ысык-Көл форумдарын айтууга болот. Ч. Айтматов биздин дүйнөдөгү цивилизациялар, маданий аралык диалогдун алга жылышы үчүн көп иштерди жасаган, б.а. 1996-жылы Ташкенттеги штаб-квартирасы менен «Борбордук Азия элдеринин маданияттарынын Ассамблеясы» Эл аралык Коомдук Кыймылы (ЭКК) түзүлгөн. Ч.Т.Айтматов анын түзүлүү мезгилиндеги президенти эле болуп шайланбастан, «Борбордук Азия элдеринин маданияттарынын Ассамблеясы»

ЭККнын жаңы басылмасынын түзүүчүсү болуп калган. Чыңгыз Айтматовдун иш-аракеттеринин жардамы менен «Борбордук Азиянын маданияты» аттуу жалпы саясий эл аралык гезиттин биринчи номери орус, казак, өзбек жана таджик тилдеринде жарык көргөн. 1998-ж. академиктер Ч.Т.Айтматов жана В.М.Плоских биринчилерден болуп Пакт Рериха жана «Знамя Мира на вершинах Кыргызстана» акцияларын колдошкон. Ушул өңдүү акциялар ааламдашуу шартында адамзат тагдыры экономикалык, саясий системалардан эмес, фундаменталдык идеялардын негизинде диний, маданий, цивилизациялык диалогдорду жаңы деңгээлге көтөрүүгө болоорун жана ошондой дүйнөлүк биргелешкен иш-чаралардан да көз каранды экендигин далилдеп турат.

Цивилизациялык, диний, маданий диалогдун айтматовдук жаңы маңызынын төмөндөгүдөй элементтерин бөлүп кароого болот: а) планетардык деңгээлдеги көп кырдуу, ошол эле учурда бир бүтүндүүлүктү түзгөн адамзат жөнүндө ой жүгүртүү концепциясы; б) планетардык, жалпы адамзаттык мүнөзгө ээ баалуулуктар (маселен, ар кандай күчтүү, сыпайы, ынтымактуу, руханий жактан бай болушу мүмкүн, эгерде ал башкаларды сыйласа); в) адамдын жашоосун баалай билүү жана келечектеги жаш муундар мээримдүүлүк мыйзамын орнотот деп үмүт кылуу; г) адабияттын идеологиялык, философиялык мазмуну, бүгүнкү күндөгү адамдын дүйнөгө болгон көз карашынын, ал гана эмес коомчулуктун жана бүтүндөй бир элдин аң-сезиминин калыптанышына, өзгөрүшүндөгү анын ролу чоң; д) адабият философиясы планетардык масштабдагы көйгөйлөрдү чечүүгө адамды шыктандыра алат: тынчтык жана согуш, диний жана этностор аралык, экологиялык жана укуктук, байлык менен бийлик, наркомания о.э. аракеттик, сабатсыздык жана жакырчылык; е) бири-бирин өз ара байыткан баардык элдер, диндер, маданияттар, алар биздин планетабыздан өздөрүнүн ордун таба алышаарын түшүнүү; ж) жаштардагы экстремизмге, диний терроризмге каршы адамдарда баардыгы бирдей деген сезимди тарбиялоо; з) айтматовдук дүйнө түзүлүштүн формуласы: «Жакшылык жерде жатпайт, аны кокусунан таап албайсын. Адам, адамдан жакшылыкка үйрөнөт» (Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестинен цитата); маселен, эл аралык саясий аренада башка адамдан жакшылыктын элементтерин көрүүгө аракет жасоо; и) аморалдык саясаттан баш тартуу жана адилеттүү дүйнөдө жашоо зарылчылыгы: өзүбүздүн жашоо шартыбызды тынымсыз жакшы жагына өзгөртүү; й) диалогду жалпы мааниде түшүнүү: бири-бирине башкача көз карашта кароо – өткөн чактан эмес, келечектин көз карашы менен кароо; к) маданий, диний диалогдун өнүгүшүнө жигердүү салым кошкон адамдарга-окумуштууларга, сүрөтчүлөргө, акындарга, жазуучуларга, фило-софторго болгон мамилени өзгөртүү, анткени алар тездик менен өнүгүп бара жаткан дүйнөдө адам жашоосуна жаңы форма, мазмун берүүгө жөндөмдүү (маселен, Ысык-Көл форуму маданий, цивилизациялык диалогдун жаңы деңгээли катары каралып, ар бир адамдын жоопкерчилигинен адамзаттын келечеги көз каранды экендиги белгиленген).

«Маданият аралык диалог жана ыңгайлашуу контекстиндеги Батыш цивилизациясынын мүмкүнчүлүктөрү» деген үчүнчү бапта – ба-

тыш цивилизациясынын диалогго жана ыңгайлашууга болгон маданий мүмкүнчүлүктөрү аныкталган.

Биринчи параграф – «**Маданият аралык-укуктук, диний аралык диалог жана ыңгалашуу чөйрөсүндөгү Батыш цивилизациясынын өзгөчөлүгү**» деп аталып маданий аралык диалог жана ыңгайлашуунун спецификасына таасир эткен Батыш цивилизациясынын генезисинин үстөмдүк кылган төмөндөгүдөй белгилери ачылып берилди: антикалык полистик демократиялык тажрыйбаларын колдонуу жана римдик укуктардын нормаларын өнүктүрүү; ички түзүлүшү боюнча техникага байланыштуу эксперименталдык илимдин дайыма өнүгүшү; ошол цивилизациянын ичинде баалуулуктарды бекемдөө жана «батыштык» кызыкчылыктарды анын чек арасынан сырткары жакта иш жүзүнө ашыруу боюнча активдүү саясат жүргүзүү. Батыш цивилизациясынын спецификасына тийиштүү мүнөз – бул социомаданий иденттүүлүктүн чек араларын тактабайт, анткени бул цивилизациянын өкүлдөрү ааламдашуу учурунда адам тигил же бул мамлекеттин эмес, дүйнөнүн жараны болуп калат, бара-бара маданий, улуттук айырмачылыктар жоголуп биринчи орунга индивидуализм чыгат деп айтышат. Бүгүнкү батышта өзүнүн идеяларын руханий таратуу саясаты чексиз мүмкүнчүлүктөргө ээ, атап айтканда: көптөгөн «кайрымдуулук» фонддор, коомчулуктар, миссионерлик коомчулуктар, окуу жайлары, мамлекеттик мекемелер, уюмдар аркылуу каалаган максатына жетише алат.

Ааламдашуу шартында дүйнөдөгү жалпы кырдаалдын өзү абдан өзгөрүүгө учурады, натыйжада көптөгөн эл аралык процесстерге чектөө коюуда. Ядролук курал өздөрүн улуу держава деп атаган өлкөлөрдө кымбатка бааланган аскердик арсеналындагы куралдарынын маанисин төмөндөттү. Космос цивилизациялардын аскерий кагылышууларынын чөйрөсүнө айланып, Жерде жашагандарга коркунуч жаратышы мүмкүн. мисал катары 2019-ж. АКШ, Россия жана кытайдын орбита спутникке, ракеталарга каршы куралга ээ космостук державалардын катарына Индия кошулду.

Кансыз согуштун аякташы эл аралык мамилелердин түп тамырынан бери башка өнүктө өтүшү, дүйнөлүк түзүлүштүн Весторальдык системасынан Хельсинкиликке өтүшү, булардын айырмасы адам укуктарынын, жалпы демократиялык эркиндик жана жалпы адамзаттык баалуулук контекстеринде түшүнүүдө. Мындай трансформация СССРдин, кийинчерээк Россиянын Батыш өлкөлөрү менен болгон конструктивдүү диалогдорунун негизинде иш жүзүнө ашкан. 2007-ж.

Америкалык маданияттын өзгөчөлүгү техникалык прогресс, динамизм, кайра жаратуу идеяларына болгон ашкере ишениминде. Маңызы жагынан Европага тиешелүү бул идеяны ишке ашырууда америкалыктар артыкчылыктарга ээ болушту б.а. Европа өзүн руханий салттардан бошото албай койду. Батыш цивилизациясынын маданий-укуктук диалогу жана ыңгайлашуу чөйрөсүндөгү өзгөчөлүгү, батыштын Евразия менен социалдык-укуктук чөйрөдө диалогго, ыңгайланышууга баруусунда: Сырткы саясатта Европалык биримдик «Батыш-Чыгыш», «Түндүк-Түштүк» линияларына бөлүнүүнү токтото элек. Мамлекеттик-саясий бүтүндүүлүктү автономиялуулук үчүн

жүргүзүлгөн иш-аракеттер алсыздандырууда – Бавария, Кабалония, Шотландия. Америкалык геостратегиялык ыңгайланышуу шартында коомдун Европалык модели рынок өсүшүнөн көз каранды жана америкалык шартка ыңгайланышууга аргасыз. Улуу Британия АКШнын негизги өнөктөшү катары тышкы саясаттагы көзөмөлгө, Евробиримдигинин рамкасынан сырткары чалгындоо иштерине көбүрөөк басым жасайт. АКШ, Европа жана Россия Антарктида менен Арктиканы цивилизациялардын кызыкчылыктарынын геосаясий жана укуктук кагылышууларынын тармагына айландырууда; Социалдык-укуктук чөйрөдө глобалдуу дүйнө адамдардын, соода-сатыктын жүрүшүнө көзөмөл кылууга ыңгайлуу шарт түзүүдө. Бул туурасында 2018-ж. «Коопсуз, тартиптештирилген жана легалдуу миграция жөнүндө деген БУУнун Глобалдуу миграциялык пактысын» айтууга болот. Бүгүнкү күнү Евробиримдиктин кээ бир өлкөлөрү жумушчу күчтөрүнүн эркин жүрүшүнө киргизилген чектөөлөрдү алып ташташууда. Жашоочулары карып бара жаткан бай өлкөлөр үчүн миграция объективдүү зарылдык болуп калды. Мусулман элдери Европаныкына караганда жашоочулары жашыраак деп эсептелинет. Эгерде белгилей турган болсок «Францияда 20 жашка чейинки жашоочулардын үлүшү 21%, ал эми мусулмандарда – 33%. «...».....2030-ж. карата ондогон европалык өлкөлөрдө мусулмандар сан жагынан 10%ке ашык көбөйөт. «...» 2011-ж. 5,2 миңге жакын британиялыктар исламды кабыл алышкан., бул көрсөткүч жыл сайын көбөйүп барат. «...»...акыркы 20 жылда Европада мусулмандардын саны 50% ке көбөйдү» («Рамблер» интернет-порталы боюнча); 2019-ж. кытай менен Европанын ортосунда маданий-укуктук чөйрөдө экономикалык кызыкчылыктардын айынан «Жаңы жибек жолу» проектисинин алкагында диалогдорду активдештирүү иш жүзүнө ашырылганы турат. «Бир алкак – бир жол» долбоору Кытайды 150 ашык Азия, Африка жана Европа өлкөлөрү менен байланышта. Европалык Биримдик өзүнүн маданий-укуктук жана баарынан мурда экономикалык кызыкчылыктарын «2016-тышкы саясат жана коопсуздук саясаты боюнча ЕБ глобалдык стратегиясы» жана 2019-жылдын 22-январында жасалган франктык-германдык Елисейдик келишимге ылайык эл аралык аренада коргой алат;

«Жакынкы чыгыш мигранттарынын европалык маданиятка ыңгайлануу процессиндеги Батыш цивилизациясынын мүмкүнчүлүктөрү» - деген экинчи параграф – Батыш Европа менен мусулман дүйнөсүнүн бирге, жанаша жашоосунун мүмкүнчүлүктөрүнө, шарттарына арналган, мигранттардын европалык маданиятка ыңгайланышууларынын ыкмалары чагылдырылат. Ыңгайлашуу ассимиляция түшүнүгү менен эч кандай окшошпойт, анткени биринчиси, коомго аралашуу, кошулуу дегенди билдирет, ал эми экинчиси, башка коомго толугу менен сиңишип кетүү дегенди билдирет. Мигранттардын ыңгайлашуусу боюнча эки концептуалдуу көз карашты бөлүп кароого болот: мультикультурализм бул учурдагы өлкөдөгү баардык маданияттар өздөрүнүн кайталангыс өзгөчөлүктөрү менен чоң мааниге ээ экендигин моюнга алышат, бирок ал жерде жалпы улуттук жокко эсе болот б.а. «чоң казан» анда биринчи планга этникалык тилектештиктер чыгат: советтик жаран, АКШнын жараны.

Мигранттардын ыңгайлануусу боюнча көптөгөн өлкөлөрдө АКШдагыдай либералдык же Францияга мүнөздүү болгон этерналистик ыкма колдонулат. Биринчи ыкмага ылайык ыңгайлашуу чаралары – келген адамдын милдеттери баарынан жогору турат. Экинчисинде – келген жаранга болгону мүмкүнчүлүктөр гана берилет, аларды кандай колдонот, ал мигранттын жумушу. Ошентип, мамлекет мигранттар үчүн кандай жагымдуу шарттарды түзө алат, мына ошондон ыңгайлашуу процесси көз каранды. Ушул багыттагы жүргүзүлө турган иштердин ичинен эң орчундуусу – жаштар чөйрөсүндө конструктивдүү толеранттуулукту калыптандыруу. ФРГда жаш мигранттар менен иштөө өзүнө «көчөө» социалдык педагогу, мектептеги профилактикалык багыт катары социалдык жумуштарды аткаруу, мектептеги профессионалдык билим берүү системасына өтүүдө пайда болушу мүмкүн деген маселелерди алдын ала коюу ж.б. камтыйт.

Бирин-бири менен тыгыз байланышта жашаган мусулман жамааттары шариаттын мыйзамдарын сакташып, ассимиляцияга моюн беришпейт. Мигранттардын ыңгайлашуулары коомдогу кызматташууну жана гармонияны кармап турууга жардам берет. Концептуалдык планда жарандыкты ж.б. мамкамдарды алуу процессине көңүл буруп көрөлү, б.а. мигранттарга мамлекеттер кандай сыноолорду сунушташат. Ыңгайлануу тестери мигранттар үчүн Россияда, батыш Европада, АКШда кабыл алынып турат. Мындан сырткары бул өлкөлөрдө мигранттар үчүн экзамендин татаалдыгынын деңгээли өзгөрүлүп турат, тилди билүүсүн текшерүү үчүн маданий-тарыхый, укуктук, чөлкөм таануу боюнча суроолор кошумча киргизилген. Транснационализм көз караштын алкагында жаңы муундагы мигрант – бул эки же андан көп иденттүүлүктүн ээси, анткени ал бир нече коомчулуктардын социо-маданий жашоосуна көнгөндүгү. Мындай тенденция мигранттын маданий ыңгайлануусунун формасына таасир этет.

Ааламдашуу доорунда өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн ортосундагы миграциялык карым-катнаш мүнөздүү. Көптөгөн жылдар бою төрөлгөндөрдүн саны кескин азайып, жумушчу күчүнө болгон талаптын өсүшүнүн айынан европалык мамлекеттер Азиядан, Африкадан, Чыгыш Европада жана Жакынкы Чыгыштын келген мигранттарды жылуу тосуп алышкан. Миграция кабыл алуучу өлкөлөр көйгөй жаратуусун эстен чыгарбоо керек: эмгек акынын аздыгы, кылмыштуулуктун өсүшү, көмүскө экономиканын жандануусу, диний, маданий келишпестиктердин чыңалуусу, өндүрүштүн модернизацияланышынын солгундоосу, демографиялык потенциалдын төмөндөшү.

Биринчиден, Европанын мусулман-мигранттар жана европалык социум өзү адам укугу эркиндиги концепциясын ар кандай түшүнүшөт. Экинчиден, батыштын ислам маданий экспанциясы жана европалык рухий баалуулуктардын нормаларын сактап калуу жөнүндөгү аракетин эске алуу керек. Үчүнчүдөн, европанын коопсуздугу, туруктуулугу исламистик экстремистик топтор жана террористик уюмдар тарабынан жүргүзүлгөн бир катар терркттардан кийин коркунучка кептелди.

Испанияга, Италияга, Португалияга болгон массалык миграция кечээ жакында башталгандыгына байланыштуу иммигранттар үчүн негизги көйгөйлөр – тил үйрөнүү, өзүн жумушка орношуусун жана макамын мыйзамдаштыруу. Мигранттардын жаңы мууну өздөрү жашап жаткан өлкөлөрдө социалдык-маданий кодулоону дайыма сезип келгендиктен автономдуу жашоого аракет кылып келишет. Алар европалык мыйзамдар менен жашашпайт, демократиялык нормаларды кабыл алышпай келет. Иммигранттар өзүнчө кварталдарга жайгашышып европалыктар менен бирге иштешет. Бирок, алардын балдары европалыктардын балдары барган бакчаларга, мектептерге барышпайт. Францияда кээ бир мусулман-мигранттар өз балдарын Сауд Аравиясынан чыккан окуу куралдарынын негизинде шариат боюнча окуу процесси жүргүзүлгөн мектептерге беришет.

Ушундан улам мыйзамченемдүү суроо туулат: батыштан бир гана илимди, техниканы гана алып, анын жашоо образын, моралын, коомдук мамилелерин, маданиятын четке какса болобу? Демек, батыштык-медернистер мындай кылуу мүмкүн гана эмес, дал ошондой кылышыңар керек деп эсептешет. Бирок, ошондой жогорку деңгээлдеги адеп-ахлактык, ыймандуу коомдун өкүлдөрү аттын ордуна мерседеске, арабанын ордуна «джипке» отургандан, шамчырактын ордуна фонарик колдонгондон баш тартат деп айтууга негиз жок.

Биз үчүн эки маанисиз көз караш бар. Бир жагынан чектен ашкан батышты жактаган элементтери жана Батышка барып келген, ал жактын маданиятын, тарыхын үстүртөн билген, Батышка ыкташууну алдыңкы орунга койгондордун көз караштары; экинчи жагынан консервативдик – салттык, Батыштан чыккан баардык нерселерге терс маанайда мамиле кылып, ал ал жактан алыстоону колдогондордун көз караштары.

Ошентип рухий-маданий чөйрөдөгү актуалдаштыруу, ыңгайлаштыруу боюнча жүргүзүлгөн социалдык иш-аракет өзүнө бир жагынан мигранттарды жана кабыл алуучу коомду. Экинчи жагынан – ушундай иш-чараларды жүзөгө ашыруунун өзгөчөлүктөрүн, кандай аудиториялар иш алып бараарын эске алууну камтышы керек. Бул экстремизмге каршы иш-аракет же конфессиялар, этностор аралык мамилелер боюнча билим берүүчү ишмердүүлүккө айланышы мүмкүн. бул кабыл алуучу коом же мигранттар. Алардын балдары о.э. жаштар болушу мүмкүн.

Төртүнчү бап – **«Чыгыш жана Батыштын маданий аралык алакалары жана диалогу ааламдашуу кылымындагы цивилизациялардын жашоосунун объективдүү зарылдыгы катары»** деп аталып Чыгыш менен Батыштын маданий аралык ыкмаларын жана диалогун ишке ашыруунун механизмдери аныкталды. жалпы маданияттын жана адамзаттын карым-катнашынын өнүгүүсү Чыгыш менен батыштын цивилизацияларынын ааламдашуу шартындагы жашоосунун жана коопсуздугунун фактору катары тастыкталды.

«Жалпы маданияттын жана адамзаттын өз ара ыңгайлануусунун өнүгүүсү ааламдашуу шартындагы Чыгыш менен Батыш цивилизацияларынын жашоосунун жана коопсуздугунун фактору» деп аталган биринчи

параграфта – жалпы маданияттын жана адамзаттын өз ара ыңгайлануусунун өнүгүүсү бүгүнкү дүйнөдөгү цивилизациялардын жашоосунун жана коопсуздугунун фактору катары анализге алынат, «маданий аралык жана цивилизациялар аралык өз ара ыңгайланышуу» түшүнүктөрүнүн байланыштары берилет, өз ара ыңгайланышуунун детерминанттары, формалары жана ыкмалары көрсөтүлгөн. Чыгыш жана Батыш маданияттарын салыштырууда өз ара карым-катнашта болгон маданияттардан жалпы адамзат баалуулуктарын көрө билүү зарыл, анткени алар коомдук күчтөргө багытталып маданий прогресстин маңызын аныкташат. Ошол эле учурда цивилизациялык ыңгайлануу бардык тирүү жандыктардын, социумдун жашоосунун зарыл шарты болуп, өзүнө адам менен чөйрөнүн ортосундагы алакаларды негизги өбөлгө катары камтыйт. Ядролук, бактериологиялык, химиялык куралдарга техногендик мүнөздөгү көйгөйлөр кошулду, бул өз учурунда табиятка болуп көрбөгөндөй оо жүк. Ошол эле учурда ар кандай цивилизациялардын өнүгүүсүндөгү жашоонун социалдык, экономикалык деңгээлиндеги ажырым барган сайын көбөйүп барууда, дүйнөлүк аренада күчтөрдү башкадан жайгаштыруу жана болуп жаткан окуяларга жаңы көз караштардын пайда болуусу. Баарыга маалым болгондой ааламдашуу шартында биздин планетанын ресурстары жана башка мүмкүнчүлүктөрү чексиз эмес. Ушуларга катар эле стресстик кырдаалдар, жашоонун баардык чөйрөсүндө обочолонуулар, эртеңки күнгө болгон ишенимдин жоголуп бара жатышы орун алууда.

Маданий ыңгайланышуу – бул бир маданияттын жеке индивидуумдарынын, социалдык топторунун жана жарандык коомчулуктарынын жаратылыштык-географиялык, социалдык-тарыхый шарттарынын өзгөрүүгө учураган экинчи бир маданиятка аң-сезимдин стереотиптерин өзгөртүү, жүрүм-турумдар, социалдык уюмдардын жана норма, баалуулуктар, жашоо образы, дүйнөгө болгон дүйнө сүрөттөлүштүн элементтери, жашоону камсыздандыруу ыкмалары, ишмердүүлүктүн инновациялык багыттары жана технологиялары о.э. анын жемиштеринин номенклатуралары, социо-маданий тажрыйбанын трансация болушунун механизмдери жана диалог каражаттары аркылуу ишке ашкан экинчи бир маданиятка аралашуу. Чыгышта маданий ыңгайланышууларды алдыга жылдыруу боюнча эң негизги окуялар кыргыз Республикасында болгон I жана II Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндары.

Маданий жана цивилизациялык өз ара ыңгайланышуу индивиддин ыңгайлануусу менен салыштырганда маданияттын ички спектиринин көп кырдуулугу, ички социумдук жана тышкы проблемалар ж.б. өтө оор, татаал процесстер менен коштолот. Муну төмөндөгүдөй түшүндүрүүгө болот: Биринчиден, цивилизациялардын өз ара ыңгайланышуусунун өңүтүндө эң оор маселе адамдардын жаңы ой жүгүртүүсүн калыптандыруу болуп саналат; Экинчиден, «алтын миллиард» ж.б. ушуга окшогон деструктивдүү көрүнүштөргө бөгөт коюу зарыл, анткени ал «алтын мырзалар менен айымдарды» кимдер асырап багыш керек белгисиз; Үчүнчүдөн, маданий, этноконфессионалдык, улуттук-диний коопсуздукту коомчулуктун түшүнүүсүнүн негизги принциптери болуу порто-кесиптик жана жогорку билим берүүдөгү жалпы гуманитардык циклга талапка жооп бере турган рационалдуу элемент-

терди кошуу саналат. Анткени, ал аркылуу жарандардын ой жүгүртүүсүнүн образы гана эмес, бүтүндөй дүйнө кабылдоосу калыптанат; Төртүнчүдөн, дүйнөлүк коомчулуктун позитивдүү образы диалектикалык түзүлүштөгү саясаттын субъектилерине конструктивдүү алакаларынын негизинде гана пайда болушу мүмкүн «улуттук баалуулуктар» «жалпы адамзат баалуулуктарын» толукташы керек, ал эми өзүнүн идеалында алардын курамдык бөлүгү болуп саналат. Бешинчиден, баардык кыйынчылыктарга карабай, цивилизациялык өз ара ыңгайланышуу өнүгүп жатат. III Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндун алкагында илимий конференциялардын бирөөсү «оюндар теориясы» деген актуалдуу темага арналган. Ал оюндардын базалык элементи болгон өз ара карым-катнашты изилдейт (маселен, «Тогуз коргоол», «Мангал»). Оюндар теориясына таянып биз, ар түрдүү цивилизациялардын өкүлдөрү өз ара көз карандылык кырдаалдарында кантип иш-аракет кылаарын түшүнө алабыз; Алтынчыдан, маданий коопсуздук – бул баардык тирүү нерселердин жана коомдун жашоосунун философиясы, дайыма өзгөрүлүп туруучу шарттарга жана реалдуу о.э. виртуалдуу коркунучтарга карабай өзүнүн белгилүү бир жашоо ыкмасын сактап калуусунун мүмкүнчүлүгү; Жетинчиден, кандайдыр бир жергиликтүү жана расалык айырмачылыктар калат – ошондой болуш керек, бирок, жалпы адамзат проблемасына тиешелүү экендигин жана галактикалык маанидеги тууганчылыкты түшүнүүгө жардам бере турган адамдын адамкерчилик сапаты баарынан жогору турат.

Бүгүнкү ааламдашкан, интеграцияланган шарттагы дүйнөдө илимий негизде өз ара ыңгайланышуу төмөндөгүлөрдүн ортосунда болуш керек:

1) Коом менен жаратылыштын ортосунда. Бүгүн адамзат табияттын үстүнөн өз үстөмдүгүн жүргүзбөстөн, анын мыйзамдарын, мыйзам ченемдүүлүктөрүн андап билүү менен өзүнүн ишмердүүлүгүн ошол мыйзамдарга ылайыкташтыруусу зарыл, б.а. жаратылышты сактоо, анын булганган бөлүгүн биотехнологиянын жардамы менен тазалоосу керек. Эгоизм, ач көздүктүн айынан жаратылыш байлыктарын ашкере пайдалануудан баш тартуу зарыл. Тескерисинче, адамзат табият ресурстарын пайдаланууда үнөмдүү, экологиялуу аяр мааниде болуусу абзел. Адамзатка жаңы цивилизациялык идеология керек, ал үчүн коомдук менчиктин өндүрүш каражаттарына негизделген жаңы сапаттуу экономика керек.

Бүгүнкү үстөмдүк кылып жаткан капиталисттик жеке менчик – бул эч жакка алып барбоочу жол же болбосо адамзаттын өзүн-өзү жок кылуусунун жолу. Бул жөнүндө баардык чөйрөнү каптап кирген капиталисттик кризис канкуулоодо: экономикалык, саясий, социалдык, руханий ж.б. сфераларда. Ушуну менен катар эле дүйнөдөгү массалык жумушсуздук (маселен Евросоюз, мурунку советтик түзүлүштөгү өлкөлөр ж.б.) жергиликтүү руханий баалуулуктардын жоголушу, наркотикистин, наркосооданын, кумар оюндарынын, дене сатуу бизнесинин, адамдарды сатуу жана дүйнөдө ийнеге отургузуунун өтө тез ылдамдыкта өнүгүүсүн айтуубуз керек.

2) Батыш менен Чыгыштын ортосундагы өз ара ыңгайланышуу, өнүккөн жана өнүгүү жолундагы мамлекеттер ортосундагы карым-катнаш. Мамлекет башчылары бардыгы бирдикте 7,6 млрд адамды кантип багуу ке-

рек? – мына ушул жаатындагы суроолор терең ойлонууларды талап кылат. Жер бетиндеги жашоону кантип сактоо керек, өзүбүздүн планетаны кыйроодон канткенде аман алып калабыз? – мына ушул маселелер үстүндө ойлоно турган мезгил келди.

3) Адамзаттын өнүгүүсүнүн азыркы этабындагы мамлекеттик жана жеке менчиктин ортосундагы өз ара ыңгайланышуу. Рыноктун, жеке менчиктин илимий, диалектикалык эмес абсолютташуусунан баш тартуу керек. Тактап айтканда, дүйнөдө жашоону камсыз кылуучу негизги экономикалык, өзгөчө энергетикалык, суу тармактарын мамлекеттин колуна берүү зарыл. Мамлекеттин жашоо ишмердүүлүгүнө пландоону киргизүү, коомдук менчикке болгон формаларын кеңейтүү негизги маселе.

4) Дүйнөдөгү демографиялык процесстерди жөнгө салуу, башка өлкөлөрдүн жарандарына согуш, кыйроо ж.б. жарыялоо аркылуу эмес, жаңы жумушчу орундарын, социалдык, руханий инфраструктураларды түзүү жана адамзаттын материалдык о.э. руханий маданиятка болгон мүмкүнчүлүгүн камсыздоо, адистикке ээ болууну, билим алууну, илимге болгон мамилелерди жаңы шартта камсыздандыруу жолу менен.

5) Регионалдык байланыштардын ыңгайланышууларын кеңейтүү: КМШ, ЖКК б.а. мурунку Советтер Союзунун рамкасында, анткени баардык республикалар бүт тармактарда терең тамырлаш байланышта болушкан: бирдиктүү менталитет, туугандык байланыштар, мамлекеттер аралык бир тил – орус тили.

6) Конфессиялар аралык өз ара ыңгайланышуу – бул глобалдык, интеграцияланган дүйнөдөгү мезгил талабы.

7) дүйнө бирөө гана, Жер жалгыз, жаратылыш ресурстары чектелүү. Ушундай шартта глобалдык жана регионалдык масштабдагы көйгөйлөрдү канткенде биргелешип чече алабыз, кандай жол менен жаңы планеталарды өздөштүрөбүз. Жаратылыш кырсыктарына кантип каршы тура алабыз жана анын кесепеттерин кандайча жое алабыз? – мына ушулардын үстүнөн ойлоношубуз абзел!

«Мусулман-мигранттарынын ошондой эле европалыктардын маданияттарынын ыңгайланышуусунун жана өз ара ыңгайланууларынын механизмдери» - деген экинчи параграфта системанын башка системаларга ыңгайлануусу бөлүнүп каралат, мусулман-мигранттарынын европалык маданиятка ыңгайланышууларынын жана өз ара ыңгайлануусунун механизмдери жана өзгөчөлүктөрү тастыкталат.

Францияга келген мигранттардын жаңы агымы ыңгайлашууга муктаж болушкан жок. Анткени, аларды жергиликтүү үрп-адат, маданият түйшөлткөндө, кызыктырга да жок, жада калса француз тили дагы керек болгон жок. Өздөрүнүн мекендештери менен баарлашуу үчүн эне тили жетиштүү болду. Токсонунчу жылдардын башында Франциянын ири шаарларында көптөгөн араб-мусулман кварталдары, райондору, ал эми кээ бир шаарларда маселен, Марселде сегиз жүз миңден ашык жашоочуларынын жарымынан көбүн арабдар жана африкалыктар түзгөн.

Иммиграцияга байланыштуу коркунучтарды (мигрантофобия) эксплуатациялоо шайлоочулардын добуштарын топтоодо эң негизги эффективдүү курал болуп саналат. Дисциплинардык аралык изилдөөлөрдө мигрантофобия менен исламофобиянын көрүнүшүнүн ар кыл формалары чагылдырылган. Биздин көз карашыбызда исламофобияга байланыштуу ойлом ыкмаларынын 12 ыкмасы бар: (1) исламофобия дүйнөлүк тарыхый келечектеги расизмдин формасы катары – бири-бири менен дал келишпеген, бирок жеке диалогдук манызга ээ эмес эки дүйнө, - Чыгыш кыймылдуу, өзгөрүлгүс, бир тараптуу, ошондуктан адамзат цивилизациясынын келечегин аныктоого жөндөмдүү эмес; (2) исламофобия маданий расизмдин формасы катары: - исламдык цивилизация Батыш цивилизациясына салыштырмалуу башка цивилизациялар менен кагылышууга аракет кылып, терроризмди жөнгө салуучу орой, кастык жана агрессивдик цивилизация катары кабыл алынат, б.а. чыгыш маданиятына өнүгүүнүн иррационалдуулугун жана примитивдик денгээлин ыйгарышат; (3) исламофобия экономикалык, саясий, диний, баалуулук жана башка дүйнө көз караштык баалуулуктарда көрүнгөн маданий-цивилизациялык системалардын маныздык айырмачылыгына негизделген Чыгыш менен Батыштын карама-каршы туруусунун формасы катары; (4) исламофобия глобофобиянын формасы, б.а. антиглобализм идеологиясынын акыркы формасы катары, - ааламдашууну таануу; (5) исламофобия чыдамкайсыздыктын формасы катары, терс стереотиптик элестөөлөр менен стигматизациянын калыптануусу – мазактоочу социалдык ярлыктарды илүү; (6) исламофобия, бир жагынан, Европадагы динге ишенген-мусулмандардын сезимдерин мазактоонун эсебинен Чыгыш дүйнөсүнүн өкүлдөрүнүн каршы чыгуусунун формасы, ал эми экинчи жагынан – Батыш дүйнөсүнүн элдеринин иш-аракеттеринин эле эмес, алардын ойломдорунун эркиндигине, б.а. реалдуулуктун сапаттуу көп түрдүүлүгүнө болгон бут тосууларынын натыйжасы: Париждик «Charlie Hebdo» сатиралык журналындагы Мухаммед пайгамбарга болгон карикатуралардын пайда болуусу жана Стамбулдук процесстин алкагындагы 16/18 адам укуктары боюнча БУУнун Кенешинин резолюциясын эске салсак; (7) исламофобия европалыктардагы Чыгыш туурасындагы билимдердин бурмаланган формасы жана алардагы Чыгыш цивилизация элдеринин багыттуулугун изилдөө, чыгыш маданият менен алектенүү катары; (8) исламофобия эпистемологиялык расизмдин формасы катары интеллектуалдык мейкиндикте калыптанып – Батыш дүйнөсүнүн интеллектуалдык-идеялык моделдеринин басымдуулугу баса белгиленет, бирок аталган алкак менен чектелбейт; (9) исламофобия улуттук же этникалык шайкештиктин формасы катары; (10) исламофобия иммигрантофобиянын формасы катары; (11) исламофобия мигрантофобиянын формасы катары; (12) исламофобия, бир жагынан, Европадагы расизмдин жаны формасы, экинчи жагынан – Чыгыш цивилизациясынын элдерине карата неорасизмдин формасы.

Ошентип, Жакынкы Чыгыштан келген мигранттарды европалык маданиятка эффективдүү ыңгайлаштырууда төмөндөгү методологиялык принциптерге таянуу керек: 1) мусулман-мигранттар менен европалыктардын ортосундагы бири бирин сыйлоо, өз ара ыңгайлануушу принциптерин колдоо; 2)

мигранттарга тил үйрөтүү, европалык мамлекеттердин мыйзамдарын окутууга жана адистерди кайрадан даярдоого акча каражатын бөлүү; 3) мурунку СССРдин курамына кирген республикалардан келген мигранттар үчүн Россияда жүргүзүлүп жаткан иш-чаралардай, батышта да мигранттарды маданий, билим берүү, өндүрүш, Европанын бийлик түзүмдөрү сыяктуу чөйрөлөргө тартуу; 4) мусулман-мигранттары чогулуп жашап жаткан аймактарга светик билим берүү борборлорун куруу: бала-бакчалар, мектептер, клубдар, жаш техник үйү, кинотеатрлар, салттуу жана электрондук китепканалар; 5) эмгек маяна-акылары жогору жумушчу орундарын түзүү; 6) европалыктардын өздөрү минималдуу болсо дагы Чыгыш, чыгыш маданияты, ислам, исламдын салттарынын өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалымат алуулары зарыл, ошондой эле өздөрүнүн жана четтен келген маданияттын айырмачылыктарын, окшоштуктарын түшүнүүлөрү керек; 7) мигранттарды элдердин ортосундагы мамилелердин тарыхын 8) үйрөнүүгө тартуу, өткөн мезгилде жана учурда ал элдердин ортосунда кандай келишпестиктер болгон же болгон эместигин билүү; 9) маданий аралык алакаларды түзүүдө маданий келишпестиктерди жөнгө сала турган тажрыйбасы мол адамдардан жетекчи табууда жардам берүү; мусулман-мигранттарды жана жергиликтүү калкты өз кучагына алган руханий-маданий чөйрөдө ыңгайлашуу жана аккультурациялык өнүктө социалдык иштерди жүргүзүү. Аталган иш-чараларды жүргүзүүдө ошол чөйрөнүн жана конкреттүү аудиториянын өзгөчөлүктөрүн эске алуу. Бул диний экстремизмге каршы турушу мүмкүн о.э. маданий билим берүү ишмердүүлүгү, эпостор же диндер аралык мамиле, жергиликтүү калк менен мигранттардын же алардын балдары, жаш муундар үчүн позитивдүү маанай жаратышы мүмкүн; 10) акырындык менен кыйрап бара жаткан бир полярдүү дүйнөнүн шарттарына ыңгайланышууга жөндөмсүз жана аны каалабаган Афганистан, Ирак, Иран, Ливия, Сирия сыяктуу мусулман өлкөлөрүнүн мигранттарын «зордоо» жолу менен ыңгайлаштырууга жол бербөө; 11) турак-жай медицина, билим берүү, жакырчылык, жумушсуздук ж.б. глобалдуу көйгөйлөрдү дүйнөлүк коомчулуктун чечүүсү зарыл; 12) жогоруда айтылган көйгөйлөрдү, карама-каршылыктарды чечүү максатында жаңы типтеги цивилизациянын моделин түзүү.

«Жаштар – диний жана саясий-укуктук чөйрөлөрдөгү Чыгыш менен Батыштын өз ара ыңгайланышууларынын жана диалогунун маданий аралык мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун жолдору» деп аталган үчүнчү параграфта – цивилизациялардын диалогунун маданий аралык мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун жана саясий-укуктук чөйрөдөгү Чыгыш менен Батыштын өз ара ыңгайланышууларынын жана диалогунун маданий аралык мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун формаларынын конструктивдүү жолдору аныкталды; адамзаттын жалпы максаты – цивилизациялар, маданияттар, диндер ортосундагы диалог искусствосуна жаштарды үйрөтүү изилденди. Бул параграфты азыркы мезгилдеги диний аралык өз ара мамилелер жөнүндө иудео-христиандык документтерди анализге алуу аракети болгон, маданий жана диний аралык өз ара ыңгайланышуунун жана диалогдун кризисинин себептери аныкталды. Башка диндер боюнча православия жана като-

ликтик багыттардын өзгөрүшүнө баа берилди. Ааламдашуу жолундагы дүйнөлүк түзүлүштөгү конфессионалдык артыкчылык идеясынын престижинин түшүшү диний аралык чөйрөдө Чыгыш менен Батыштын ыңгайланууларынын жана диалогунун маданий аралык мүмкүнчүлүктөрүн бирге алдыга жүргүзүү үчүн баардык суроолор боюнча макулдуктар талап кылынбастыгын көрсөттү. Буга мисал катары Москвадагы жана Чикагодогу конфессиялар аралык жаштар борборлорун айтсак болот. Аккультурация, ассимиляция, интеграция, улуттук маданиятты сактоо, өз алдынча мааниге ээ көйгөйлөргө айланды. Анткени булар бүгүнкү күндөгү эл аралык мамилелердин башкы компоненттери болуп саналат. Тилекке каршы, маданий ыңгайланышуу тенденциясы менен катар бүгүнкү күнү саясий кырдаалдын негизинде пайда болгон маданий каршылашуу, чегинүү ж.б. байланыштуу көйгөйлөрдүн бар экенин байкоого болот. Маданияттын кайчылаш учурлары маданияттын өз ара ыңгайланышуусунун жана цивилизациялардын диалогунун бүгүнкү күндөгү оригиналдуу формасы катары саясий фактордун таасирине кириптер болгондугу ачык-айкын көрүнүүдө. Үчүнчү тенденция дүйнөдөгү өзгөрүүгө системалык таасир этүү цивилизациялуу туризмде чагылууда, бул туризм адистештирилген туризмдин түрлөрүн ыңгайлаштырууга мүмкүндүк түзөт, тигил же бул цивилизация жөнүндө толук кандуу маалымат алууга түрткү берет, о.э. алардын ортосундагы карым-катнашты, б.а. согуштар, кагылышуулар гана эмес, конструктивдүү диалог жана өнөктөштүктү да жөнгө салат. Мына ушундай көрүнүштүн өнүгүшүнө Жибек жолунун экономикалык алкагынын «Бир алкак – бир жол» проектисинин рамкасында туристтик долбоорлорду ишке ашырууга болот. Бул ири долбоор Кытай мамлекетинин демилгесинин негизинде Россия жана Евразиялык Экономикалык союздун, ШКУ мүчө мамлекеттердин колдоосунда пайда болгон.

Цивилизациялардын диалогунун эффективдүү массалык формасы катары эл аралык туризм эсептелинет. Себеби ага жыл сайын миллиарддан ашык адамдар катышат. дүйнөлүк мейкиндиктин ааламдашуусу, маалыматташуусу цивилизациялардын, маданий аралык мамилелердин өз ара ыңгайланышууларын коомдук көзөмөлдөө үчүн ачык-айкын кылып берүүдө.

Батыштагы биринчи катарда турган баалуулуктар Россияда жана башка өлкөлөрдө өтө деле мааниге ээ болбой калуулары мүмкүн. айта кетчү нерсе Россия сырткы саясатта регионалдык жана глобалдык көйгөйлөрдү чечүүнү конфронтация аркылуу эмес, диалог жана өз ара ыңгайланышуу аркылуу чечүүнү сунуштап келет; дал ошол себептен БУУнун негизги милдетин сактап калууда эл аралык укуктун баардыгынан жогору турушун айтып келет. Ошентип ааламдашуу доорунда эл аралык мыйзам баардыгы үчүн түшүнүктүү, ачык, милдеттүү болуш керек, «белгилүү», «тандалган» өлкөлөрдүн кызыкчылыгын канааттандырыш үчүн колдонулбашы керек, эң негизгиси ал бирдей түшүнүлүшү керек. Ал мыйзамды бүгүн мындай, эртең башкача чечмелөө мүмкүн эмес, ага жол бербөө зарыл, анда ал айрым саясий конъюктуралардын кызыкчылыгын колдоп калуу коркунучу бар.

Корутундууда жүргүзүлгөн изилдөөнүн мазмуну жалпыланган түрдө берилет, негизги жоболор жана төмөндөгү жыйынтыктар берилет:

1. Изилдөөлөр көрсөткөндөй баардык категориялар дайыма кыймылда, өнүгүү жолунда болушат, айрым учурда кеңейет же солгундай түшөт. Дал ушундай өнүгүү «маданият», «цивилизация», «социум» категориялары үчүн мүнөздүү. Ошондуктан аларды төмөндөгүдөй кароо сунушталат: биринчиден, алар мазмуну жагынан дал келишет, натыйжада бири-бирине синоним катары колдонулат, башкача айтканда булар эң кеңири түшүнүктөр болуп саналат. Экинчиден, маданиятты жалпысынан руханий маданият катары түшүнүшүп – өзгөчөлүк катары кабылданат; ошондой эле руханий маданияттын бир бөлүгү болгон – искусство катары түшүнүү менен – бөтөнчөлүккө ээ боло алат. Жогоруда айтылгандай «маданият» түшүнүгү жалпы түшүнүк катары «цивилизация» түшүнүктөрүнө дал келет. Тигил же бул жергиликтүү (улуттук, аймактык) маданиятты анализдеп, баа берүүдө анын калыптануусундагы конкреттүү-тарыхый шартты эстен чыгарбоо зарыл. Изилдөөнүн тарыхый ыкмасынын алкагынан сырткары бүгүнкү күндүн глобалдуу маданиятынын карама-каршылыктарын түшүнүү мүмкүн эмес, анткени, жалпы адамзаттык, улуттук, жамааттык, таптык маданияттардын элементтеринин бири-бири менен жуурулушуусунда жалпылык, жекелик жана өзгөчөлүк категорияларынын диалектикасы өзгөчө мүнөздүү формада ишке ашырылат.

2. Акыркы он жылдыкта «монополярдык» дүйнөдө Чыгыш цивилизациясынын маданияттар аралык диалогго жана Батыш цивилизациясы менен ыңгайланышуу мүмкүнчүлүгү кескин төмөндөп кетти, мындай көрүнүш баардык чөйрөдөгү: экономикада, жүрүм-турумда, саясатта жана укукта либералдык идеологиянын оолакташуусунун алкагында болууда. Буга күбө катары Чыгыш менен Батыштын элдешкис карама-каршылыгын кароого болот, бул өз кезегинде батыш баалуулуктарынын негизинде цивилизациялардын аралашуусуна тоскоолдук жаратып – Ирак, Ливия, Сирия, Афганистан сыяктуу чыгыш мамлекеттеринин талкаланышына алып келди. Изилдөөнүн негизинде биз төмөндөгүдөй жыйынтыкка келдик, эл аралык уюмдар менен бирге алып баруучу ишмердүүлүктүн негизинде Чыгыш цивилизациясынын бирикке күчтөрү өндүрүштүк, социалдык, экономикалык, рыноктук, инженердик, транспорттук, маалыматтык, илимий, билим берүү, медициналык, маданий, туристик инфраструктураны калыбына келтирүүгө жана Чыгыштагы талкаланган мамлекеттер үчүн Батыштан кун төлөтүүгө жетишүү.

3. Тарыхый өнүгүүнүн ар кандай этаптарында Чыгыш цивилизациясы Батыш менен болгон жакындашууларында дайыма сапаты жагынан кадыресе айырмаланган мүмкүнчүлүктөргө ээ болуп келген. Феодализм жана капиталисттик цивилизация доорунда бул процесс жай жүргөн, бирок, ыңгайланышуу ишенимдүү өнүккөн. Мындай оң маанайдагы өнүгүүгө Жусуп Баласагын, Курманжан датка сыяктуу аалымдар менен саясий ишмерлер түрткү болушкан. Цивилизациялардын аралашуусунда социалисттик цивилизация сапаттуу жаңы деңгээлге чыга алган. Ошол эле учурда капиталисттик цивилизация өз жашоосун сактап калуу максатында социалисттик түзүлүштөн жарандардын айрым социалдык кепилдиктерин кабыл алууга аргасыз болгон. Социалисттик цивилизация доорунда эки дүйнөлүк системанын тең салмактуулугун сактап калуу менен маданияттардын ыңгайланышуулары, аралашуулары жетишээрлик жогорку деңгээлге чыккан. Бул абал улуу жазуучу Ч.Т.Айтматовдун жашоосуна, ишмердүүлүгүнө жана философиялык дүйнө таанымына чоң таасир эткен. Натыйжада, XX-XXI-к.к. социумдагы маданияттардын аралашуусунун, диалогунун жаңы маңызын шарттап, социалисттик жана капиталисттик цивилизациялардын ортосундагы диалогго айланды. Ч.Айтматов

өзүнүн кайталангыс таланттуу саясий, дипломатиялык ишмердүүлүктөрүнүн жана көркөм чыгармалары аркылуу цивилизациялардын аралашуу процессин глобалдуу масштабка чейин кеңейте алды.

Цивилизациялардын диалогу жана маданий өз ара ыңгайлануу маселелерин жүргүзүүдөгү эң башкы окуялар бул Кыргыз Республикасында өткөрүлгөн 2014, 2016, 2018-жж. I, II, III Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндары жана 2017-ж. «Алтай цивилизациясы жана алтай тил түркүмүнө кирген бир тууган элдер» эл аралык форум, бул иш чарага дүйнөнүн 12 мамлекетинен 100 окумуштуу жана 20дан ашык элдердин өкүлдөрү катышты. Эгерде I Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында 19 өлкө катышса, II Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында дүйнөнүн 62 өлкөсү катышкан. III Бүткүл дүйнөлүк көчмөндөр оюндарында дүйнөнүн 82 өлкөсү катышты.

4. Чыгыш цивилизациясынын тарыхында Борбордук Азиядагы социалисттик мамлекеттер, Ислам кызматташтык Уюму жана ЮНЕСКОнун чыгыш аналогу болуп саналган билим берүү, илим жана маданият маселелери боюнча Ислам Уюму өз мезгилинде эл аралык аренада, саясий жана туристтик тармактарды Чыгыш өлкөлөрүнүн ролунун күчөшүнө түрткү боло алышкан. Чыгыш цивилизациясынын ичинде дайыма эки багыттын күрөшү жүрүп келет: биринчиси, Батыш цивилизациясынын баалуулуктарынын үстүнөн исламдын жеңишке жетишүү максатында Европадагы жашаган мусулмандарды кандайдыр бир ички күч же «бешинчи колония» катары колдонуу үчүн батыш коомчулугу менен жакындашууну көздөйт; ал эми экинчиси, Европанын социомаданий мейкиндигинде исламдын ыңгайланышуусун жана Чыгышты батышташтыруу (вестернизация) процессинин жүрүшүн каалашпайт.

5. Изилдөөлөр көрсөткөндөй Ааламдашуу шартында үчүнчү муундагы мигранттар тарыхый тандоонун алдында турушат: жашоо-тиричилигинин жогорулашы үчүн башка өлкөлөрдү же болбосо баардыгына кайыл болуп өзүнүн этникалык тобун тандоосу зарыл. Эгерде мигранттар мамлекеттин жаңы иденттүүлүгүн четке кагып, жамаатык - үй-бүлөлүк эс тутумду сактап калууга умтулушса, анда «интегралдык тарых» көйгөйү пайда болот: өткөн менен учурдун ортосундагы карама-каршылыктарды жоюу зарылдыгы келип чыгат. Мигранттарды башка коомчулуктарга сүнгүп киришине шарт түзүлсө, анда ыңгайланышуу, аралашуу маселелери келип чыгат. Ошондуктан, азырынча ыңгайланышуу, аралашуу процесстери цивилизациялардын, маданияттардын диалогдорун бүгүнкү күндүн шартына ылайыктап жүргүзүү менен гана ишке ашырылышы мүмкүн.

Европанын тажрыйбасына таянуу менен региондо мигранттардын саны канчалык көп болсо, территориялдык жайгаштыруу ошончо күчтүү, ошол эле учурда алардын интеграциялык процесстери, ыңгайланышууга, аралашууга болгон каалоолору ошончолук төмөн болот деп кандайдыр бир өлчөмдө ишенимдүү айтууга болот. Батыштагы демографиялык кырдаалды эске алганда, жакынкы учурда мусулман-мигранттардын саны Европанын түпкүлүктүү жашоочуларынан бир нече эсе ашып түшөт, бул өз кезегинде Европанын олуттуу өзгөрүүгө учурашына алып келет. Кандай гана учур болбосун цивилизациялардын ыңгайланышууларынын төмөнкү деңгээли, Батыш жана Чыгыш өлкөлөрүнүн саясий элиталарынын көпчүлүгүнүн полицивилизациялык диалог жүргүзүүгө ниеттенбегендерин – бүгүнкү күндөгү эл аралык мамилелердеги кризис деп түшүнүү зарыл.

6.Изилдөөлөр көрсөткөндөй Россия евразиялык мамлекет катары прогресстин, эл аралык укуктун, акыйкаттуулуктун жана Чыгыш өлкөлөрүнүн суверенитеттүүлүктөрүнүн калыбына келүүсүнүн борборуна айланууда. Ал мусулман дүйнөсүнүн суроо-талаптарын жакшы билгендиктен, Чыгыш менен Батыштын жана Азия менен Европанын ортосунда маданий-саясий көпүрөөдө болууда. Россиянын Чыгыш жана Батыш менен болгон өнөктөштүгү бул өлкөнүн евразиялык мүнөзүнө гана эмес, анын тарыхый калыптанган менталитетине жана диний-этникалык курамына да жооп берет.

7.Көп тараптуу изилдөөлөр төмөндөгүдөй жыйынтык чыгарууга алып келди. Батыш цивилизациясынын жеке менчикке артыкчылык менен багытталган, тар-индивидуалисттик идеологиясындагы жана психологиясындагы бардыгын өзүнө камтыган кризис Чыгыш цивилизациясы менен кеңири диалогто аралашууга барууга мүмкүнчүлүк бербей жатат. Батыш дүйнөсү Чыгыштын материалдык байлыктарын, жаратылыш ресурстарын басып алуучулук «оорусуна» чалдыккан. Мындай мазмундагы идеологияны ички түзүлүшү жана сырткы көлөмү жагынан да социалдык нукка бурулган коомдун жаңы сапаттуу тибине өтүү менен гана өзгөртүүгө болот. Цивилизациялардын чыныгы диалогу коомдук кызыкчылыктарга артыкчылык берген коомдук менчиктин формасы түзүлгөн учурда гана ишке ашат.

8.Логикалык анализ көрсөткөндөй. Чыгыш жана Батыштын маданий ыңгайланышуулары жана диалогу цивилизациялардын жашап кетүүсүнүн зарылдыгы болуп саналат, андай болбой калса адамзаттын өзүн-өзү жок кылуу коркунучу пайда болот. Ушул максаттарда адамзаттын жалпы маданиятын, жаштардын кызматташууларын, Чыгыштан батышка барган мусулмандардын ыңгайланышууларын көтөрүү керек. Бирок, бул мүмкүнчүлүктөр бүгүнкү этапта өтө эле мнималдуу мүнөзгө ээ. Чыгыштын үстүнөн болгон өзүнүн артыкчылыгын сезүү жана баскынчылык идеялары, технология жаатындагы өзгөчөлүктөр Батыштын бул маселелерди чечүүсүнө тоскоол болот.

9.Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй Евробиримдиктин, АКШ, Европанын ичиндеги карым-катнаштардын бүгүнкү этабындагы маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын мүмкүнчүлүктөрүн жана Чыгыштан Батышты көздөй агылган миграциянын күндөн-күнгө өсүү шартында европа коомчулугу үчүн принципалдуу зарыл болгон илимий-техникалык революциянын кезектеги чакырыгын аныктай ала турган Батыш цивилизациясынын глобалдуу деңгээлдеги бирдиктүү жана ырааттуу программасы жокко эсе. Туруктуу жумуш күчүнө муктаж болгон Европа мигранттардын агымынан баш тарта албай келет. Эгерде мигранттардын биринчи мууну эрежеге ылайык көчүп келүүлөрү жана отурукташуулары менен өлкөдө өздөрүнүн балдарынын о.э. неберелеринин жашоо деңгээлин, социалдык макамын жакшыртууга ири кадамдарды жасашкан болсо, экинчи, үчүнчү муундагы мигранттар деле мына ушундай маанилүү кадамдарды жасашууда, бирок, өздөрү кабыл алган европалык коомчулукта аларды ишке ашыруу солгун мүнөзгө ээ.

10. Диссертациялык изилдөө төмөндөгүдөй корутундуну чыгарууга алып келди, цивилизациялардын өз ара адаптациялануусун жашоонун стратегиясы катары, ал эми цивилизациялардын өнүгүүсүн – баардык адамзаттык жана социалдык тирүү организмдердин белгилүү бир эволюциялык рамкада кармалып турушуна мүмкүнчүлүк берип, натыйжада прогрессти камсыз кылган тактикасы деп түшүнүү

керек. Бүгүнкү батыш цивилизациясы исламофобияны тышкы саясий парадигмага которуу менен батыш мамлекеттеринин саясатын ислам жана синь цивилизацияларын карама-каршы коюу жолуна өтүүдө. Исламофобия жаңы дүйнөлүк түзүлүштүн жаралышынын зарыл инструментине айланууда. Бул көрүнүш «кансыз согуш» аяктагандан кийинки доордо батыш дүйнөсү менен америкалык коомчулукту зарыл учурларда бириктирүү ниетинде пайда болгон идеологиялык конструкция болуп саналат. Исламофобия – бул өтө тездик менен өзгөрүп жаткан дүйнөлүк системада батыштык жана америкалык өздүк аң-сезимдерди интеграциялоочу стратегия. Бир жагынан, исламофобия Советтер Союзу ыдырагандан кийинки доордо Европа жана АКШнын бийликтери менен саясий элиталарынын атаандашууларынын жемиши болуп саналат. Экинчиден, исламофобия – бул Европа менен АКШнын саясий элиталарынын Чыгыштын материалдык жана руханий маданияттарына каршы күрөшү. Башкалардын территорияларын, байлыктарын, бийлигин басып алуу жана Ирактын, Сириянын, Ливиянын байыркы чыгыш артефактарын жок кылуу – кийин келечекте кимге кайсы территория таандык экендигин далилдөө мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуу максатындагы тарыхты «тазалоо» болуп саналат. Жеңилүүдөн өзүн сактап калуу үчүн – мурунку цивилизациялардын баардык маданий издерин жок кылуу керек. Эгерде башкаруучуда тарыхый эс тутумдун маданияты болбосо, анда анын легитимдүүлүгүнө, мыйзамдуулугуна эч ким ишенбейт.

11. Эгерде Батыштын индустриалдык Чыгыштын салттык цивилизацияларынын оң жактарынын өз ара ыңгайланышуусун ишке ашыра алганда, анда адамзатты дээрлик жогорку социомаданий деңгээлге чыгарып жана баалуулуктардын жакшыртылган гумандуу системасын алууга болот эле. Адамзатты куткарып калуу бул эң башкы милдет, анткени Европа калкынын курамы боюнча эскирип бара жатат, ал эми Европа мамлекеттери иммигранттарды алар жашап жаткан өлкөлөрдө жаңы коомдук жашоого ыңгайлаштырууга жөндөмсүз болгондугунан көп маданияттуулук саясаты кыйроого учурады, натыйжада иммигранттар өздөрүнүн маданиятындагы үң жакшы элементтерди сактап калууга далалат кылышууда.

12. Диссертациялык илимий изилдөөдө биринчи жолу «диалог» терминин «маданият», «цивилизация», «ыңгайланышуу», «ааламдашуу» түшүнүктөрү менен бир учурда кароо биринчи жолу колдонулуп жатат жана ал геосаясат философиясындагы жаңы багыт болуп саналат. Бүгүнкү күндөгү ыңгайланышуунун жана диалогдун социалдык-геосаясий процесстери төмөндөгүдөй фундаменталдык философиялык категориялар аркылуу изилденген: жалпылык, өзгөчөлүк, жекелик; маңыз жана кубулуш; мазмун жана форма; бөлүк жана бүтүндүк; себеп жана натыйжа; кокустук жана зарылдык; мүмкүндүк жана чындык; сапат, сан, өлчөм, секирик. Миграция шартында ааламдашуу жолундагы дүйнөгө Батыш цивилизациясынын ыңгайланышуусунун татаал мазмунун ачып берүү көптөгөн илимдердин (социалдык философия, когнитивдүү психология, социалдык психология, эволюциялык экономика, синергетикалык антропология, физика ж.б.) акыркы маалыматтарынын негизинде гана мүмкүн экендиги айдан ачык болууда, айта кетчү нерсе ал маалыматтарды экилектикалык байланышта эмес, философиялык жалпылоо жана диалектикалык синтез жолу менен колдонуу керек. Бул жерде зарыл нерсе дисциплиналар аралык мамиле гана эмес, жаңы технологиялар шартында адамдын

ыңгайлануусунун өзгөчөлүгүн эске алуу менен системдүү-синтетикалык ыкма заман талабы.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү жарык көргөн эмгектерде чагылдырылган:

1. **Брусиловский, Д. А.** Барьеры межрелигиозного диалога среди молодежи в изменяющемся мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Инновационный потенциал молодежи: патриотизм, образование, профессионализм: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (г. Екатеринбург, 27–28 окт. 2015 г.) / отв. за вып. Д. Ю. Нархов. – Екатеринбург, 2015. – С. 79-86. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/35127>. – Загл. с экрана.

2. **Брусиловский, Д. А.** Византия в контексте мировой культуры [Текст] / Д. А. Брусиловский // Роль греческой цивилизации в развитии мировой культуры: Греция. Византия. Русь: Материалы V Междунар. конф. Бишкек, 28 окт. 2011 г. / отв. ред. М. И. Лазариди. – Афины; Бишкек, 2013. – С. 117-121. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38579460>. – Загл. с экрана.

3. **Брусиловский, Д. А.** Возможности адаптации мусульман–мигрантов к европейской культуре в глобализирующемся мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Новый университет. Сер.: Актуальные проблемы гуманитар. и обществ. наук. – 2016. – № 2 (59). – С. 43-47. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26508342>. – Загл. с экрана.

4. **Брусиловский, Д. А.** Возможности западной цивилизации в процессе адаптации ближневосточных мигрантов к европейской культуре [Текст] / Д. А. Брусиловский // Инновационный потенциал молодежи: социальная, экологическая и экономическая устойчивость: Материалы Междунар. молод. науч.-исслед. конф. – Екатеринбург, 2018. – С. 18-27. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=37606701>. – Загл. с экрана.

5. **Брусиловский, Д. А.** Возможности Западной цивилизации в процессе адаптации ближневосточных мигрантов к европейской культуре [Текст] / Д. А. Брусиловский // Общество: философия, история, культура. – 2019. – № 1 (57). – С. 21-26. – Режим доступа: <http://dom-hors.ru/vipusk-1-2019-fik/>. – Загл. с экрана.

6. **Брусиловский, Д. А.** Возможности западной цивилизации в процессе адаптации ближневосточных мигрантов к европейской культуре [Текст] / Д. А. Брусиловский // Проблемы современного социума глазами молодых исследователей – XI: материалы XI Всерос. Науч.-практ. конф., май 2019 г., Волгоград / под общ. ред. А. Н. Букова. – Волгоград, 2019. – С. 442-448. – Режим доступа: <https://www.rea.ru/news/Pages/volgograd-konferenciya-molodyh-issledovatelej.aspx>. – Загл. с экрана.

7. **Брусиловский, Д. А.** Возможности Западной цивилизации в процессе адаптации ближневосточных мигрантов к европейской культуре: осознание Культуры – залог обновления общества [Текст] / Д. А. Брусиловский // Перспективы развития современного общества: сб. науч. тр. Материалы XX Всерос. науч.-практ. конф. – Севастополь, 2019. – С. 90-97. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38599862>. – Загл. с экрана.

8. **Брусиловский, Д. А.** Возможности ислама в контексте внутрирелигиозного, межрелигиозного и межкультурного диалога в современную эпоху [Текст] / Д. А. Брусиловский // Общество: философия, история, культура. – 2016. – № 10. – С. 16-22. – Режим доступа: <http://dom-hors.ru/vipusk-10-2016-obshchestvo-filosofiya-istoriya-kultura/>. – Загл. с экрана.

9. **Брусиловский, Д. А.** Два мира - две интеграции: специфика соприкосновения цивилизаций с исламофобией [Текст] / Д. А. Брусиловский, И. И. Есилов // *Вопр. политологии*. – 2019. – Т. 9. – № 6 (46). – С. 1282-1294. – Режим доступа: URL: <http://voprospolitolog.ru/index.php/ru/soderzhanie-vypuskov/6-46-2019>. – Загл. с экрана.
10. **Брусиловский, Д. А.** Джихад или диалог в век глобализации? [Текст] / Д. А. Брусиловский // *Вестн. каз. нац. ун-та им. Аль-Фараби. Сер.: Философия. Культурология. Политология*. – 2015. – № 3 (52). – С. 190-198. – Режим доступа: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38513419>. – Загл. с экрана.
11. **Брусиловский, Д. А.** Диалог культур и толерантность в условиях глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский // *Изв. ВУЗов Кыргызстана*. – 2015. – № 4. – С. 129-133. – Режим доступа: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/2015/4/>. – Загл. с экрана.
12. **Брусиловский, Д. А.** Заключение // *Справочник по проблемам экстремизма и терроризма в Кырг. Респ.* [Текст]. – Бишкек, 2016. – С. 141-142. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30467674>. – Загл. с экрана.
13. **Брусиловский, Д. А.** Запад и мусульманский мир: философские и культурные аспекты сотрудничества в условиях глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский // *Пути веры: сб. науч. ст.* – Бишкек, 2015. – Вып. 4. – С. 138-145. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39236237>. – Загл. с экрана.
14. **Брусиловский, Д. А.** Из истории культуры. Чингиз Айтматов о сущности межкультурного и межрелигиозного диалога в системе глобальных проблем современности [Текст] / Д. А. Брусиловский // *Вопр. истории Кыргызстана*. – 2015. – № 1/2 (32). – С. 175-187. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29769775>. – Загл. с экрана.
15. **Брусиловский, Д. А.** Инновационный потенциал молодежи: новый тип культуры, опыт и перспективы партнерства на просторах СНГ [Электронный ресурс] / Д. А. Брусиловский // *Информационный каталог докладов. Форум ученых СНГ 2015*. – М., 2015. – С. 39-40. – Режим доступа: www.forumcis.ru. – Загл. с экрана.
16. **Брусиловский, Д. А.** Историко-политическое значение деятельности Курманджан-датки в межкультурном диалоге (на материалах тюркоязычных народов) [Текст] / Д. А. Брусиловский // *Изв. ВУЗов Кыргызстана*. – 2015. – № 4. – С. 122-125. – Режим доступа: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/2015/4/>. – Загл. с экрана.
17. **Брусиловский, Д. А.** Качество взаимодействия цивилизаций по правам человека в современных условиях [Текст]: в 2 ч. / Д. А. Брусиловский // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. – 2016. – Ч. 1, № 6 (68). – С. 52-55. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/3/2016/6-1/11.html>. – Загл. с экрана.
18. **Брусиловский, Д. А.** Коррелятивная взаимосвязь культуры и цивилизации (методологические аспекты) [Текст] / К. А. Ажыбекова, О. А. Тогусакров, Д. А. Брусиловский // *Общество: философия, история, культура*. – 2017. – № 3. – С. 9-16. – Режим доступа: <http://dom-hors.ru/vipusk-3-2017-obshchestvo-filosofiya-istoriya-kultura/>. – Загл. с экрана.
19. **Брусиловский, Д. А.** Кто может стать участником диалога цивилизаций? [Текст] / Д. А. Брусиловский, Н. Ш. Кудайбердиев // *Диалог и толерантность в XXI веке. В поисках бессмертия рода человеческого и мира религий без войны. Тюркоязычный мир о возможностях диалога между христианским Западом и мусульманским Востоком: моногр. / отв. ред. Д. А. Брусиловский*. – Бишкек, 2015. – С. 1483-1491. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30315441>. – Загл. с экрана.
20. **Брусиловский, Д. А.** Литературная и общественная деятельность Чингиза Айтматова [Текст] / Д. А. Брусиловский, Ж. А. Борочоров // *Диалог и толе-*

рантность в XXI веке. В поисках бессмертия рода человеческого и мира религий без войны: тюркоязычный мир о возможностях диалога между христианским Западом и мусульманским Востоком: моногр. / отв. ред. Д. А. Брусиловский. – Бишкек, 2015. – С. 957-961. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30315441>. – Загл. с экрана.

21. **Брусиловский, Д. А.** М. В. Ломоносов и книга Иова [Текст] / Д. А. Брусиловский // М. В. Ломоносов – ученый, энциклопедист, поэт: материалы конф., посвящ. 300-летию со дня рождения М. В. Ломоносова. – Бишкек, 2014. – С. 42-57. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38579339>. – Загл. с экрана.

22. **Брусиловский, Д. А.** Межкультурная взаимонадаптация и развитие общечеловеческой культуры – факторы безопасности и объективная необходимость выживания цивилизаций в эпоху глобализации (плeнарный доклад) [Текст] / Д. А. Брусиловский // Инновационный потенциал молодежи: информационная, социальная и эконоическая безопасность: сб. материалов междунар. науч.-исслед. конф. / под общ. ред. А. В. Пономарева. – Екатеринбург, 2017. – С. 11-20. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/55554?mode=full>. – Загл. с экрана.

23. **Брусиловский, Д. А.** Межкультурное и межрелигиозное сотрудничество как один из механизмов диалога цивилизаций в глобализирующемся мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Проблемы современного социума глазами молодых исследователей – VII: материалы междунар. науч.-практ. конф., май 2015 г., Волгоград / под общ. ред. А. Н. Букова. – Волгоград, 2015. – С. 9-13. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24341126>. – Загл. с экрана.

24. **Брусиловский, Д. А.** Межкультурное и межрелигиозное сотрудничество как один из механизмов диалога цивилизаций в глобализирующемся мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Политика современных социально-экономических систем: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. студентов, молодых ученых и преподавателей / отв. ред. О. В. Ангел, А. И. Гончаров. – Волгоград, 2016. – С. 301-305. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27273646>. – Загл. с экрана.

25. **Брусиловский, Д. А.** Межкультурный и межрелигиозный диалог как способ достижения истинной культуры [Текст] / Д. А. Брусиловский // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопр. теории и практики. – 2016. – № 10 (72). – С. 53-58. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/3/2016/10/12.html>. – Загл. с экрана.

26. **Брусиловский, Д. А.** Межцивилизационная взаимонадаптация как фактор безопасности общечеловеческой культуры в условиях глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский, Я. В. Мещерякова // Современные тенденции развития социально-экономических систем: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Волгоград, 2018. – С. 291-297. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36383304>. – Загл. с экрана.

27. **Брусиловский, Д. А.** Методологические проблемы сравнительного анализа цивилизаций [Текст] / Д. А. Брусиловский // Общество: философия, история, культура. – 2017. – № 4. – С. 39-43. – Режим доступа: <http://dom-hors.ru/vipusk-4-2017-obshchestvo-filosofiya-istoriya-kultura/>. – Загл. с экрана.

28. **Брусиловский, Д. А.** Методология адаптации мусульман-мигрантов к европейской культуре [Текст] / К. А. Ажыбекова, Д. А. Брусиловский, И. И. Есипов // Евраз. юрид. журн. – 2017. – № 7 (110). – С. 351-355. – Режим доступа: <https://eurasialaw.ru/2017g/7-110-2017g>. – Загл. с экрана.

29. **Брусиловский, Д. А.** Молодежное сотрудничество как один из механизмов диалога цивилизаций в глобализирующемся мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Инновационный потенциал молодежи: патриотизм, образование, профессионализм: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (г. Екатеринбург, 27–28 окт. 2015 г.)

/ отв. за вып. Д. Ю. Нархов. – Екатеринбург, 2015. – 384 с. – С. 87-93. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/35128>. – Загл. с экрана.

30. **Брусиловский, Д. А.** Молодежное сотрудничество как один из механизмов диалога цивилизаций в глобализирующемся мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Проблемы современного социума глазами молодых исследователей – VII: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Волгоград, 2015. – С. 9-13. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24341126>. – Загл. с экрана.

31. **Брусиловский, Д. А.** Молодёжное сотрудничество как один из механизмов диалога цивилизаций (методологические аспекты) [Текст]: в 2 ч. / Д. А. Брусиловский, О. В. Ангел, Я. В. Мещерякова // Инновационная практика в Евразийском экономическом союзе: власть, бизнес, наука: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. – Архангельск, 2017. – Ч. 1. – С. 202-209. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30301053>. – Загл. с экрана.

32. **Брусиловский, Д. А.** Обеспечение продовольственной безопасности Кыргызстана [Текст] / Е. Н. Сомов, Д. А. Брусиловский // Инновационный потенциал молодежи: информационная, социальная и экономическая безопасность: сб. материалов междунар. науч.-исслед. конф. / под общ. ред. А. В. Пономарева. – Екатеринбург, 2017. – С. 621-627. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/55554?mode=full>. – Загл. с экрана.

33. **Брусиловский, Д. А.** «Общая культура для общей безопасности» в контексте глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский, О. А. Тогусаков, Ж. Борочоров // Вестн. Нац. АН Кырг. Респ. – 2016. – № 1. – С. 27-35. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38518674>. – Загл. с экрана.

34. **Брусиловский, Д. А.** Поиск научной истины в процессе диалога культур о противоположных ценностях (на материалах тюркоязычных народов) [Текст] / Д. А. Брусиловский // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2015. – № 4. – С. 168-172. – Режим доступа: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/2015/4/>. – Загл. с экрана.

35. **Брусиловский, Д. А.** Реализация межкультурных возможностей диалога Запада и Востока в межрелигиозной сфере [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вестн. Астрахан. Гос. техн. ун-т. – 2016. – № 1 (61). – С. 51-58. – Режим доступа: <http://vestnik.astu.org/Pages/Show/287>. – Загл. с экрана.

36. **Брусиловский, Д. А.** Реализация межкультурных возможностей диалога Запада и Востока в политико-правовой сфере [Текст] / Д. А. Брусиловский, О. А. Тогусаков // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2016. – № 12. – С. 206-214. – Режим доступа: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/2016/12/>. – Загл. с экрана.

37. **Брусиловский, Д. А.** Рейтинг Кыргызской Республики в глобальном индексе терроризма [Текст] / Д. А. Брусиловский // Справочник по проблемам экстремизма и терроризма в Кыргызской Республике / под общ. ред. Д. А. Брусиловского. – Бишкек: Триада, 2016. – С. 133-134. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30467674>. – Загл. с экрана.

38. **Брусиловский, Д. А.** Религиозные силы и борьба за мир в контексте межкультурного диалога [Текст] / Д. А. Брусиловский, Ж. А. Борочоров // Проблемы современного социума глазами молодых исследователей – VII: материалы междунар. науч.-практ. конф., май 2015 г., Волгоград / под общ. ред. А. Н. Бутова. – Волгоград, 2015. – С. 18-25. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24341130>. – Загл. с экрана.

39. **Брусиловский, Д. А.** Религиозные силы и борьба за мир в контексте межкультурного диалога [Текст] / Д. А. Брусиловский, Ж. А. Борочоров // Проблемы

современного социума глазами молодых исследователей – VIII: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Волгоград, 2016. – С. 420-426. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26279189>. – Загл. с экрана.

40. **Брусиловский, Д. А.** Религиозные силы и борьба за мир в контексте межкультурного диалога [Текст] / Д. А. Брусиловский, Ж. А. Борочоров // Политика современных социально-экономических систем: сб. мат-лов междунар. науч.-практ. конф. студентов, молодых ученых и преподавателей / [отв. ред. О. В. Ангел, А. И. Гончаров. – Волгоград, 2016. – С. 305-311. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27273652>. – Загл. с экрана.

41. **Брусиловский, Д. А.** Семья как основа межкультурного и межрелигиозного сотрудничества в условиях глобализации (на материалах тюркоязычных народов) [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вестн. Дип. акад. МИД Кырг. Респ. им. К.Д. Дикамбаева. – 2016. – № 6. – С. 173-179. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/contents.asp?id=35094885>. – Загл. с экрана.

42. **Брусиловский, Д. А.** Специфика внутрисоциальной безопасности и межкультурной адаптации в условиях глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский // Инновационный потенциал молодежи: информационная, социальная и экономическая безопасность: сб. материалов междунар. молодеж. науч.-исслед. конф. / [под общ. ред. А. В. Пономарева]. – Екатеринбург, 2017. – С. 103-108. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/55554?mode=full>. – Загл. с экрана.

43. **Брусиловский, Д. А.** Специфика воздействия «мягкой силы» России, Китая и США на Центральную Азию в условиях глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский, И. И. Есипов // Вопр. политологии. – 2019. – Т. 9. – № 8 (48). – С. 1779-1798. – Режим доступа: <http://voprospolitolog.ru/index.php/ru/soderzhanie-vypuskov/8-48-2019>. – Загл. с экрана.

44. **Брусиловский, Д. А.** Специфика межкультурного и межрелигиозного диалога в тюркоязычном мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вопр. истории Кыргызстана. – 2015. – № 1/2 (32). – С. 188-195. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29769776>. – Загл. с экрана.

45. **Брусиловский, Д. А.** Специфика межкультурной и межкультурной адаптации в условиях глобализации [Текст] / Д. А. Брусиловский // Современные тенденции развития социально-экономических систем: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Волгоград, 2018. – С. 283-291. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36383301>. – Загл. с экрана.

46. **Брусиловский, Д. А.** Специфика межрелигиозных аспектов коммуникации в контексте речевой агрессии [Текст] / Д. А. Брусиловский, И. И. Есипов // Актуальные проблемы международных отношений и международного права: сб. науч. ст. Материалы междунар. науч.-практ. конф. – М., 2018. – С. 50-58. – Режим доступа: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35323194>. – Загл. с экрана.

47. **Брусиловский, Д. А.** Специфика развития отраслей переработки и рынков сбыта сельскохозяйственной продукции в Кыргызской Республике [Текст] / Е. Н. Сомов, Д. А. Брусиловский, А. Б. Абдылдаева // Гуманитарные, социально-экон. и обществ. науки. – 2019. – № 9. – С. 203-210. – Режим доступа: <https://www.online-science.ru/>. – Загл. с экрана. –

48. **Брусиловский, Д. А.** Специфика развития производственного потенциала и возможности совершенствования рыночного механизма сельскохозяйственной кооперации в Кыргызской Республике [Текст] / Е. Н. Сомов, Д. А. Брусиловский, А. Б. Абдылдаева // Инновации и инвестиции. – 2019. – № 9. – С. 90-98. – Режим доступа: <http://innovazia.ru/archive/>. – Загл. с экрана.

49. **Брусиловский, Д. А.** Специфика социальной обусловленности адаптации человека в условиях развития новых технологий [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вестн. Кырг.-Рос. Славян. ун-та. – 2018. – Т. 18, № 1. – С. 123-127. – Режим доступа: <http://vestnik.krsu.edu.kg/archive/10/502>. – Загл. с экрана.
50. **Брусиловский, Д. А.** «Столкновение цивилизаций» и «Диалог между цивилизациями»: философско-религиоведческий анализ [Текст] / Д. А. Брусиловский // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2015. – № 4. – С. 160-164. – Режим доступа: <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/2015/4/>. – Загл. с экрана.
51. **Брусиловский, Д. А.** Стратегия мира: глобальная интеграция между исламофобией и «столкновением цивилизаций» [Текст] / Д. А. Брусиловский, И. И. Есипов // Вопр.нац. и федерат. отношений. – 2019. – Т. 9, № 6 (51). – С. 889-900. – Режим доступа: etnopolitolog.ru/index.php/ru/soderzhanie-vypuskov/6-51-2019. – Загл. с экрана.
52. **Брусиловский, Д. А.** Философско-психологические аспекты «шестого» столпа ислама как современный механизм противодействия экстремизму и терроризму [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вестн. Нац. АН Кырг. Респ. – 2016. – № 1. – С. 97-106. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38513459>. – Загл. с экрана.
53. **Брусиловский, Д. А.** Философско-религиоведческие взгляды на возможность религий в глобальном преобразовании мира [Текст]: сб. науч. тр. / Д. А. Брусиловский // Пути веры. – Бишкек, 2014. – С. 66-88. – Режим доступа: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39236379>. – Загл. с экрана.
54. **Брусиловский, Д. А.** Философско-религиоведческие взгляды на возможность воспитания «модели идеального» или настоящего путешественника [Текст] / Д. А. Брусиловский // Центральная Азия в исследованиях XIX-XXI вв. К 175-летию со дня рождения Н. М. Пржевальского: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Бишкек, 2014. – С. 73-77. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38513415>. – Загл. с экрана.
55. **Брусиловский, Д. А.** Философия Чингиза Айтматова как новая сущность межкультурного и межрелигиозного диалога в единой социально-планетарной системе [Текст]: в 2 ч. / Д. А. Брусиловский // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2016. – Ч. 2, № 11(73). – С. 51-59. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/3/2016/11-2/11.html>. – Загл. с экрана.
56. **Брусиловский, Д. А.** Формирование индивидуальной образовательной траектории студентов направления подготовки «менеджмент» [Текст] / Д. А. Брусиловский, Н. Н. Павлик // Теория, методика обучения и воспитания в современном образовательном пространстве: материалы междунар. науч.-практ. конф. / под общ. ред. А. Н. Букова. – Волгоград, 2018. – С. 206-212. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35116769>. – Загл. с экрана.
57. **Брусиловский, Д. А.** Юсуф Баласагунский как качественно новый этап межкультурного и межрелигиозного сотрудничества в тюркоязычном мире [Текст] / Д. А. Брусиловский // Символ науки. – 2016. – № 3/4 (15). – С. 92-95. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27644914>. – Загл. с экрана.
58. **Диалог и толерантность в XXI веке. В поисках бессмертия рода человеческого и мира религий без войны: тюркоязычный мир о возможностях диалога между христианским Западом и мусульманским Востоком** [Текст]: моногр. / [Авт.–сост. Д. А. Брусиловский, Ж.А. Борочоров, О. А. Тогусаков и др.]. – Бишкек: Нео Принт, 2015. – 1664 с.: ил. – (Сер.«Ученые Кырг. Респ.»). – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30315441>. – Загл. с экрана.

59. **Диалог** культур и взаимoadaptация цивилизаций в условиях мега-социальной интеграции [Текст] / К.А. Ажыбекова, О.А. Тогусаков, Д.А. Брусиловский [и др.] // Вестн. Кырг.-Рос. Славян. ун-та. – 2018. – Т.18, № 1. – С. 128-135. – Режим доступа: <http://vestnik.krsu.edu.kg/archive/10/154>. – Загл. с экрана.
60. **Межкультурные** коммуникации в развитии современного мира [Текст] / М. П. Бузский, Д. А. Брусиловский, Я. В. Мещерякова, О. В. Ангел // Инновационный потенциал молодежи: глобализация, политика, интеграция: сб. науч. ст. Междунар. науч.-исслед. конф. – Екатеринбург, 2016. – С. 3-15. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/handle/10995/46005>. – Загл. с экрана.
61. **Религиозная журналистика** в Кыргызской Республике [Текст]: учеб. пособие / [А. С. Кацев, Е. А. Воронина, Д. А. Брусиловский, Е. М. Гречко]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Бишкек: Триада, 2014. – 48 с. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30314887>. – Загл. с экрана.
62. **Соотношение** различных уровней организации взаимoadaptации цивилизаций в стратегии их выживания [Текст] / К. А. Ажыбекова, О. А. Тогусаков, Д. А. Брусиловский [и др.] // Социально-полит. науки. – 2019. – № 1. – С. 141-145. – Режим доступа: <http://urvak.ru/journals/sotsialno-politiches/12841/>. – Загл. с экрана.
63. **Брусиловский, Д. А.** Ааламдашуу шартындагы маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын жана цивилизациялар диалогу [Текст] / Д. А. Брусиловский // Изв. ВУЗов Кыргызстана. – 2019. – № 8. – С.132-146. -Режим доступа: <https://scholar.google.ru>. – Загл. с экрана.
64. **Брусиловский, Д. А.** Бүгүнкү доордогу чыгыш жана батыш цивилизацияларынын өз ара ыңгайланышууларынын жана диалогунун сапатынын критерийлери [Текст] / Д. А. Брусиловский // Изв. ВУЗов Кыргызстана. – 2019. – № 8. – С.122-132. -Режим доступа: <https://scholar.google.ru>. – Загл. с экрана.
65. **Брусиловский, Д. А.** Маданият аралык диалог жана ыңгайлашуу контекстиндеги батыш цивилизациясынын мүмкүнчүлүктөрү [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вестн. Кырг.-Рос. Славян. ун-та. – 2019. – Т. 19, № 11. –С.128-137. - Режим доступа: <https://scholar.google.ru>. – Загл. с экрана.
66. **Брусиловский, Д. А.** Маданият аралык диалог жана ыңгайланышуу контекстинде чыгыш цивилизациясынын мүмкүнчүлүктөрү [Текст] / Д. А. Брусиловский // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2019. – № 10. –С.168-176. - Режим доступа: <https://scholar.google.ru>. – Загл. с экрана.
67. **Брусиловский, Д. А.** Чыгыш жана батыштын маданий аралык алакалары жана диалогу ааламдашуу кылымындагы цивилизациялардын жашоосунун объективдүү зарылдыгы катары [Текст] / Д. А. Брусиловский // Вестн. Кырг.-Рос. Славян. ун-та. – 2019. – Т. 19, № 11. – С.138-146. -Режим доступа: <https://scholar.google.ru>. – Загл. с экрана.
68. **Brusilovskii, D.** Christian-muslim co-operation as one of the mechanisms of dialogue among civilizations in a globalizing world (on materials of the turkic language peoples) [Text] / D. Brusilovskii, K. Ajybekova // KazNU BULLETIN. Philosophy series. Cultural science series. Political science series. – 2015. – № 3 (52). – С. 180-188. – Mode of access: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35094890>. – Screen title.
69. **Brusilovskii, D.** Dialogue and tolerance in the modern era. Practical recommendations to achieve a positive and effective intercultural and interreligious dialogue [Text] / D. Brusilovskii. – Bishkek: Neo Print, 2015. – 150 p. – ("Scientists of the Kyrgyz Republic" series). – Mode of access: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30465489>. – Screen title.
70. **Brusilovskii, D.** Sharing Culture for Shared Security [Text] / D. Brusilovskii, O. Togusakov, J. Borochoy // Bulletin of the Kyrgyzstan National Academy of

Sciences. – 2016. – № 1. – P. 35-45. – Mode of access: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38518674>. – Screen title.

71. **Brusilovskii, D.** Two Worlds – Two Integration: the Specificity of the Contact of Civilizations, Islamophobia [Text] / D. Brusilovskii, I. Esipov // Political Science Issues. – Vol. 9. – № 3. – 2019. – C. 261-271. – Mode of access: <http://voprosplitolog.ru/index.php/ru/political-science-issues>. – Screen title.

Брусиловский Денис Александровичтин 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алууга «Ааламдашуу шартындагы маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын жана цивилизациялар диалогу» аттуу темада жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: цивилизациялар диалогу, өз ара ыңгайланышуу, маданий жана диний аралык кызматташуу, маданият, маданият философиясы, Батыш жана Чыгыш цивилизациялары, түрк тилдүү дүйнө, аң-сезим, жаштар, мигранттар, социум, эл аралык укук, механизм, өзгөчөлүк, толеранттуулук, ааламдашуу.

Изилдөөнүн объектиси: маданияттардын ыңгайланышуусу жана цивилизациялардын диалогу. **Изилдөөнүн предмети** – ааламдашуу шартындагы маданияттардын ыңгайланышуусунун жана цивилизациялардын диалогун ишке ашыруунун жолдору, механизмдери, мүмкүнчүлүктөрү, өзгөчөлүктөрү, сапаты, айкындуулугу, баалуулугу, маңызы.

Иштин максаты: ааламдашуу шартындагы маданияттардын ыңгайланышуусуна жана цивилизациялардын диалогуна социалдык-философиялык анализ жүргүзүү саналат.

Изилдөөнүн ыкмалары жана аппаратурасы: цивилизациялык анализ, синтез, илимий абстракциялоо, жалпылоо, индукция жана дедукция, тарыхый-салыштырмалуулук, формалдаштыруу, абстрактуулуктан конкреттүүлүккө өтүү ыкмасы, аналогия, эксперттик, диалектикалык жана системалык; философиялык жалпылоо ыкмасы жана дисциплиналар аралык мамиле.

Изилдөөдөн алынган жыйынтыктар жана илимий жаңылыгы:

- маданият менен цивилизациянын коррелятивдик карым-катнашы жана аларды салыштырмалуу анализинин маселелери айкындалды (методологиялык аспектилери); - «диалогдун сапаты», «маданияттардын жана цивилизациялардын ыңгайланышуусу» деген түшүнүктөрдүн диалектикасы ачылды; - цивилизациялардын диалогунун сапатынын жана маданияттардын өз ара ыңгайланышууларынын критерийлеринин бири катары баалуулуктардын айкындуулугу каралды; - ааламдашуу шартындагы адам укугу боюнча цивилизациялардын ыңгайланышуусунун жана карым-катнашынын сапаты аныкталды; - маданияттар, диндер аралык ыңгайланышуу жана диалог чөйрөсүндөгү Чыгыш цивилизациясынын спецификасы аныкталды; - Чыгыш цивилизациясындагы маданияттар аралык ыңгайланышуунун жана диалогдун жаңы деңгээли катары Курманжан датканын ишмердүүлүгүнүн жана Ж.Баласагындын илимий изденүүлөрүнүн маанилүүлүктөрү чагылдырылды; - социумдагы Чыгыш цивилизациясынын маданияттар жана диндер ортосундагы диалогдун жаңы маңызы катары Чынгыз айтматовдун философиясы изилденди; - укуктук-маданият, диндер аралык диалог жана ыңгайланышуу чөйрөсүндөгү Батыш цивилизациясынын өзгөчөлүктөрү аныкталды; - ааламдашуу шартындагы Чыгыш жана Батыш цивилизацияларынын коопсуздугунун жана жашоосунун фактору катары адамзаттын карым-катнашынын жана жалпы маданиятынын өнүгүүсү ачылып берилди; - европалыктардын жана мусулман мигранттарынын маданияттарынын бири-бирине аралашуусунун, ыңгайланышуусунун механизмдери айкындалды; - саясий-укуктук, диний – жаштар чөйрөсүндөгү Чыгыш менен Батыштын маданияттар ортолук ыңгайланышуусунун жана диалогунун мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруунун жолдору тастыкталды.

Колдонуу боюнча сунуштамалар. Жүргүзүлгөн изилдөө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик миграциялык кызматтын, Кыргыз Республикасынын эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин, Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин, Кыргыз Республикасынын тышкы иштер министрлигинин, Кыргыз Республикасынын маданият, маалымат жана туризм министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу диний иштер боюнча Мамлекеттик комиссиясынын илимий кызматкерлерине, адистерине, укук коргоо кызматкерлерине жана органдарына, саясий жетекчилерге, журналисттерге, жаштар коомчулуктарынын лидерлерине, коомдук бирикмелерге жана уюмдарга пайдалуу.

Изилдөөнүн натыйжаларын колдонуу чөйрөсү: Диссертациянын материалдарын жалпысынан алганда эл аралык, ошондой эле маданияттар жана диндер аралык маселелер боюнча Кыргызстандын мамлекеттик саясатын иштеп чыгууда колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Брусиловского Дениса Александровича на тему: «Диалог цивилизаций и взаимoadaptация культур в условиях глобализации», представленной на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия.

Ключевые слова: диалог цивилизаций, взаимoadaptация, межкультурное и межрелигиозное сотрудничество, культура, философия культуры, Западная и Восточная цивилизации, тюркоязычный мир, сознание, молодежь, мигранты, социум, международное право, механизм, специфика, толерантность, глобализация.

Объект исследования: диалог цивилизаций и взаимoadaptация культур. **Предмет исследования** – сущность, ценность, истинность, качество, особенности, возможности, механизмы, пути реализации диалога цивилизаций и взаимoadaptации культур в условиях глобализации.

Цель работы: провести социально-философский анализ диалога цивилизаций и взаимoadaptации культур в условиях глобализации.

Методы исследования и аппаратура: цивилизационный анализ, синтез, научное абстрагирование, обобщение, индукция и дедукция, сравнительно-исторический, формализация, метод восхождения от абстрактного к конкретному, аналогия, экспертный, диалектический и системный; метод философского обоснования и междисциплинарный подход.

Полученные результаты и новизна: - выявлена коррелятивная взаимосвязь культуры и цивилизации, проблемы их сравнительного анализа (методологические аспекты); - раскрыта диалектика понятий «качество диалога» и «взаимoadaptация культур и цивилизаций»; - рассмотрена истинность ценностей как один из критериев качества диалога цивилизаций и взаимoadaptации культур; - определено качество взаимодействия и взаимoadaptации цивилизаций по правам человека в условиях глобализации; - выявлена специфика Восточной цивилизации в сферах межкультурного и межрелигиозного диалога и адаптации; - отражена значимость научных изысканий Юсуфа Баласагунского и деятельности Курманджан датки как качественно нового уровня возможностей межкультурной адаптации и диалога Восточной цивилизации; - исследована философия Чингиза Айтматова как новая сущность межкультурного и межрелигиозного диалога Восточной цивилизации в социуме; - выявлены особенности Западной цивилизации в сферах межкультурно-правового и межрелигиозного диалога и адаптации; - отражены возможности Западной цивилизации в процессе адаптации ближневосточных мигрантов к европейской культуре; - раскрыто развитие общей культуры и взаимoadaptации человечества как фактора безопасности и выживания цивилизаций Востока и Запада в условиях глобализации; - определены механизмы адаптации и взаимoadaptации культур мусульман-мигрантов и европейцев; - выявлены пути реализации межкультурных возможностей диалога и взаимoadaptации Востока и Запада в молодежно-религиозной и политико-правовой сферах.

Рекомендации по использованию. Проведенное исследование будет полезно научным работникам, специалистам и служащим Государственной службы миграции при Правительстве Кыргызской Республики, Министерства труда и социального развития Кыргызской Республики, Министерства образования и науки Кыргызской Республики, Министерства иностранных дел Кыргызской Республики, Министерства культуры, информации и туризма Кыргызской Республики, Государственной комиссии по делам религии при Президенте Кыргызской Республики, сотрудникам правоохранительных и правоприменительных органов, политическим руководителям, журналистам, лидерам молодежных сообществ, участникам общественных объединений и организаций.

Область применения: Материалы диссертации можно применить при выработке государственной политики Кыргызстана, по международным в целом, межкультурным и межрелигиозным проблемам в частности. Основные положения и выводы работы использованы в учебном процессе.

SUMMARY

of Denis Brusilovskii's dissertation on the topic: "Dialogue of Civilizations and Mutual Adaptation of Cultures in the Context of Globalization", submitted for the degree of Doctor of Philosophy by specialty: 09.00.11 - Social Philosophy.

Keywords: dialogue of civilizations, mutual adaptation, intercultural and interreligious cooperation, culture, philosophy of culture, Western and Eastern civilizations, Turkic world, consciousness, youth, migrants, society, international law, mechanism, specifics, tolerance, globalization.

Object of study: dialogue of civilizations and mutual adaptation of cultures. **Subject of study:** essence, value, truth, quality, features, capabilities, mechanisms, ways of implementation of dialogue of civilizations and the mutual adaptation of cultures in the context of globalization. **Goal of study:** to conduct a socio-philosophical analysis of the dialogue of civilizations and mutual adaptation of cultures in the context of globalization.

Methods of research and equipment: civilizational analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, induction and deduction, comparative historical method, formalization, abstract to concrete method, analogy, expert, dialectical and systemic method; philosophical method and interdisciplinary approach.

The results and novelty: - revealed a correlative relationship of culture and civilization, problems of their comparative analysis (methodological aspects); - revealed the dialectic of concepts "quality of dialogue" and "mutual adaptation of cultures and civilizations"; - considered the truth of values as one of the quality criteria of dialogue of civilizations and mutual adaptation of cultures; - determined the quality of interaction and mutual adaptation of civilizations on human rights in the context of globalization; - revealed the specifics of Eastern civilization in the areas of intercultural and interreligious dialogue and adaptation; - reflected the importance of Yusuf Balasagunsky's scientific research and Kurmanjan Datka's activities as qualitatively new level of possibilities of intercultural adaptation and dialogue of Eastern civilization; - explored the Chingiz Aitmatov's philosophy as a new essence of intercultural and interreligious dialogue of Eastern civilization in society; - revealed the features of Western civilization in the areas of intercultural and interreligious dialogue and adaptation; - reflected the capabilities of Western civilization in the process of adaptation of Middle Eastern migrants to European culture; - revealed the development of a common culture and mutual adaptation of mankind as a factor of security and survival of civilizations of the East and West in the context of globalization; - identified mechanisms for the adaptation and mutual adaptation of cultures of Muslim migrants and Europeans; - identified ways to realize intercultural opportunities of dialogue and mutual adaptation of the East and West in the youth-religious and political-legal spheres.

Recommendations for use. The research will be useful to scientists, specialists and employees of the State Migration Service under the Government of the Kyrgyz Republic, of the Ministry of Labor and Social Development of the Kyrgyz Republic, of the Ministry of Education and Science of the Kyrgyz Republic, of the Ministry of Foreign Affairs of the Kyrgyz Republic, of the Ministry of Culture, Information and Tourism of the Kyrgyz Republic, of the State Commission for Religious Affairs under the President of the Kyrgyz Republic, to law enforcement officers, to political leaders, journalists, youth community leaders as well as to members of public associations and organizations.

Application area: The dissertation materials can be applied in the formulation of the state policy of Kyrgyzstan on international in general, intercultural and interreligious problems in particular. The main provisions and conclusions of the work can be used in the educational process.